

Joghistória

*Az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék
Tudományos Diákkörének folyóirata*

XIX. évfolyam, 2. szám

Kedves Olvasóink!

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör (MÁJT TDK) nevében szeretettel köszöntjük régi és új olvasóinkat.

A Joghistória legfrissebb számában többek között a Csemegi-kódex büntetési rendszerével, a honvédelem kialakulásával és a székely falutörvényekkel kapcsolatos cikkeket olvashattok. Reméljük, hogy e szám is mindenki számára kellemes és hasznos időtöltést, az elsőéveseknek pedig az érdekességek mellett a tantárgyhoz kapcsolódó tudásanyagot is kínál. A rövid tanulmányok egy-egy adott témában mélyebb ismeretek feltárására törekednek, a lap maga tudományos és ismeretterjesztő célokra egyaránt hivatott.

A Joghistória mellett – ha igazán össze akarjátok kötni a kellemest a hasznossal – ajánljuk a TDK üléseket, melyek során még jobban elmélyedhettek a jogtörténetben, a szakma nagyjait hallgathatjátok, és kérdéseket tehettek fel nekik. Az üléseket mindig a hallgatóság – tehát Ti – alakítjátok, a szakmai részek mellett nagy hangsúlyt kapnak az érdekességek, az átfogó ismeretek, a hallgatóbarát előadásmód, valamint az interaktivitás. Ha kérdésetek van – akár a féléves programokkal, előadásokkal, akár az anyaggal kapcsolatban –, forduljatok hozzánk nyugodtan, vagy látogassatok el a <http://www.majt.hu> oldalra.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör tagjai

majtdk@gmail.com

Csatlakozz hozzánk a Facebook-on is!

<http://www.facebook.com/MAJTSDK>

Tartalomjegyzék

1. Barkóczy Dávid	Büntetési nemek az első magyar büntető kódexben. A progresszív büntetés-végrehajtási rendszer	4. oldal
2. Boros Árpád	Megtorlás és a '63-as amnesztia	10. oldal
3. Nagy Virág Eszter	Az eljegyzés jogtörténeti jelentésváltozásai A kötelezettségtől az érzelmes gesztusig	16. oldal
4. Vastag Alexnadra	A honvédelem története 1922-ig	21. oldal
5. Vígh Márta	A székely falutörvények és a székely faluközösség	25. oldal
6. dr. László Balázs	Gutkeled nembeli Joachim hűtlensége	31. oldal

Büntetési nemek az első magyar büntető kódexben.

A progresszív büntetés-végrehajtási rendszer

Írta: Barkóczy Dávid

Hazánkban a jogtudó értelmiség számára már a 17. században egyértelművé vált, hogy csak a kodifikált büntetőjog alkalmas a feudális jogi anarchiával való leszámolásra, és a kialakulóban lévő, polgárosuló magyar társadalom, illetve fejlődő gazdasági viszonyok védelmére. Nyugat-Európa fejlett államaihoz képest Magyarországon azonban rendkívül későn valósulhatott meg büntetőjog törvénykönyvbe foglalása. A több évszázados, állandó háborús állapot, az ország államiságának meggyengülése, majd a Habsburgok trónra jutása (s ezzel az ország centrumának a határon túlra helyeződése), az abszolutizmus asszimiláló törekvései, a hazánkban csak gyengén érvényesülő római jogi recepció, a szokásjog dominanciája, valamint a jogtudomány kései kibontakozása egyaránt erősen a magyar nemzeti jog kodifikációja ellen hatott.

Több évszázados fejlődési folyamat (az osztrák büntetőjog hatása a magyar jogfejlődésre, országgyűlési viták és büntető törvényjavaslatok, büntetőjogi tankönyvek stb.) eredményeként végül a 19. század második felében, a Csemegi Károly (aradi ügyvéd, majd kúriai tanácselnök) által szerkesztett¹ 1878. évi 5. (a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről) és az 1879. évi 40. törvény-cikk (a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról) hatályba lépésével (1800. szeptember 1.)² megszületett az első magyar, törvénnyé lett átfogó büntetőkódex, amelynek ugyan voltak bizonyos hibái és hiányosságai, de rendkívül nagy előrelépést jelentett a korábbi viszonyokhoz képest.

A kódex büntetési rendszeréről általában

A büntetések humanizációjának folyamatában az első és legfontosabb állomást a francia forradalom után sorra megjelenő európai polgári büntetőjogi kódexek jelentették. E törvénykönyvek célja a feudális igazságszolgáltatás irracionális embertelenségével, kegyetlenségével (pl. karóba húzás, testcsonkítás, máglyahalál, kerékbe törés stb.), való leszámolás, és egy racionális, a polgári társadalom értékrendjének megfelelő büntetési rendszer kialakítása volt.³ A Csemegi-kódex (és a kihágási büntető törvénykönyv) a korabeli európai felfogással megegyezően főbüntetésként halálbüntetést, szabadságvesztés-büntetést és pénzbüntetést határozott meg, mellékbüntetésként (amelyet főleg a szabadságvesztés mint főbüntetés mellé szabtak ki) pedig pénzbüntetésről, hivatalvesztésről, a politikai jogok

¹ Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet, Budapest, 1987, Nemzeti Tankönyvkiadó, 447. o.

² Béli Gábor: Magyar jogtörténet, Budapest, 2009, Dialóg Campus Kiadó, 335. o.

³ Horváth Tibor: Az első magyar büntető törvénykönyv és kodifikátora, Csemegi Károly [In: MEZEY Barna (szerk.): A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826-1899), Budapest, 2001, Osiris Kiadó (Jogtörténeti értekezések), 29-30.o.]

gyakorlásának ideiglenes felfüggesztéséről, a foglalkozás gyakorlatától való eltiltásról, a deliktum megvalósításához használt eszköz elkobzásáról, valamint az elítélt nem magyar állampolgár országból való határozott időre vagy örökre szóló kiutasításáról rendelkezik.⁴ E büntetési nemek közül a halálbüntetés, a szabadságvesztés-büntetés és a pénzbüntetés igényel részletesebb tárgyalást.

A halálbüntetés

Az 1843. évi javaslatlall ellentétben a kódex büntetési rendszerében Csemegi fenntartotta a halálbüntetést. A kodifikátor indoklásában tartózkodott attól, hogy elvi álláspontot foglaljon el a kérdésben, inkább hivatkozott a kor rossz bűnözési viszonyaira, a megromlott közbiztonságra és a halálbüntetés elrettentő hatására. A halálbüntetés fenntartása miatt a törvényt rendkívül sok kritika érte, valójában azonban a kódex a büntetési nem alkalmazását rendkívül szűk keretek közé szorította.⁵ Halálbüntetéssel csupán két bűncselekményt, az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölést (bevégzett gyilkosság), és a felségsértés egyes alakzatait (a király meggyilkolása vagy szándékos megölése, illetve e cselekmények kísérlete) szankcionálta.⁶ Emellett a halálbüntetés ezekben az esetekben sem minden mérlegelést kizáró, abszolút büntetés, hiszen enyhítő körülmények fennforgása esetén a törvény lehetővé teszi a büntetés enyhítését (halálbüntetés esetén életfogytiglani fegyházra, életfogytiglani fegyház esetén pedig 15 évi fegyházra).⁷ Ezenkívül a törvény további korlátozásképpen azt is megszabta, hogy „aki a büntett elkövetésének idején életkorának huszadik évét még nem haladta túl, halálra vagy életfogytig tartó fegyházra nem ítéltető.”⁸ A törvény szerint a halálbüntetés zárt helyen, kötél volt által végrehajtandó⁹, feltéve, ha az államfő nem adott kegyelmet az elítéltnak.¹⁰ A végrehajtásnál jelen kellett lennie a törvényszéki bírónak, a király ügyésznek, egy lelkésznek és két orvosnak. Az elítélt rokonai végignézhették a kivégzést.¹¹

A szabadságvesztés-büntetés és nemei

A Btk. büntetési rendszerében egyértelműen a szabadságvesztés-büntetés dominál, amelynek a törvény négy fajtáját különbözteti meg: fegyház, börtön, fogház és államfogház¹² (az elítélt megfelelő megnevezései eszerint: fegyenc, rab, fogoly, államfogoly). Az 1879-es kihágási büntető törvénykönyv a büntetések e sorát kiegészítette az elzárás intézményével.¹³ A négyféle szabadságvesztési fokozat mellett a törvényalkotó fő érve az volt, hogy a büntetésnek arányban kell állnia a bűncselekmény súlyával (proporcionalitás elve).¹⁴

4 1878. évi V. törvénycikk - 20. §, 54. §, 62. §, 64. §; 1879. évi XL. törvénycikk - 15. §

5 Horváth, 2001, 30. o.

6 1878. évi V. törvénycikk - 126. §, 128. §, 278. §

7 1878. évi V. törvénycikk - 91. §

8 1878. évi V. törvénycikk - 87. §

9 1878. évi V. törvénycikk - 21. §

10 1878. évi V. törvénycikk - 117. §

11 http://uninke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2008/2008_2/2008_2_tt_bodi_stefania_47_53.pdf (letöltés ideje: 2014. 10.27.)

12 1878. évi V. törvénycikk - 20. §

13 1879. évi XL. törvénycikk - 15. §

14 Mezey, 2007, 346. o.

A fegyház – ahová a nagyobb súlyú büntetteket elkövetők kerültek¹⁵ - életfogytig tartó vagy határozott, 2 évtől 15 évig terjedő, országos fegyházintézetben végrehajtandó büntetés volt, melynek ideje alatt a fegyencek kijelölt munka végzésére voltak kötelezve. A fegyházra ítélt büntetését, ha 3 évi vagy ezt meghaladó tartamú fegyházbüntetést kapott 1 évig, ha ennél rövidebb tartamú büntetésre marasztalták, a tartam egyharmadát kitevő ideig éjjel-nappali magánzárkában töltötte, és azt csak a fegyházi szabályokban meghatározott látogatás, istentisztelet, egészségügyi séta idejére hagyhatta el. Ezt követően az elítéltet éjjeli magánzárásban tartották, és csak fegyelmi büntetés miatt lehetett vele szemben éjjel-nappali magánzárkát alkalmazni.¹⁶

A börtön mindig határozott tartamú, 6 hónaptól 10 évig terjedő, közép-és kisebb súlyú büntettek elkövetése esetén kiszabott¹⁷, a kerületi börtönökben (esetleg az igazságügy-miniszter által e célra kijelölt törvényszéki fogházakban) letöltendő büntetés volt (kivéve azt az egy esetet, amikor az elítélt hajlott korára vagy testi gyengeségére tekintettel az alkalmazandó fegyházbüntetés túl súlyos lett volna, ugyanis ilyenkor a határozott ideig tartó fegyház helyett 15 évi börtönbüntetésre is szólhatott marasztalás). A börtönbüntetésnél a fegyházi magánzárásra vonatkozó előírások voltak irányadók azzal, hogy a rabokra valamivel enyhébb szabályok vonatkoztak, mint a fegyencekre, valamint a börtönre ítélték nem kényszermunkára, hanem „viszonyaiknak megfelelő” választott munkára (munkakényszer) voltak kötelezve.¹⁸

A fogház kizárólag vétségi büntetés volt, és 1 naptól 5 évig terjedő, törvényszéki vagy járási fogházban végrehajtandó szabadságelvonást jelentett, amelynek tartamát csak bűnhalmazat esetén lehetett legfeljebb 1 évvel felemelni. A fogházban éjjel-nappali magánzárásnak csak 1 évnél hosszabb tartamú büntetés esetén lehetett helye azzal, hogy az 1-3 évig elítéltek a büntetés egyharmadát, a 3 évet meghaladó ideig marasztaltak 1 évet voltak kötelesek ily módon letölteni. A foglyok mindennapi életére vonatkozó szabályok enyhébbek voltak, mint fegyházra vagy börtönre ítéltre vonatkozóak, emellett az elítéltek a választott munka végzése alól felmentést is kaphattak.¹⁹

Az államfogház nem képezte szerves részét a büntetési rendszernek, az államfoglyok elenyésző részét alkották a szabadságvesztés-büntetésre ítéltnek. Államfogházat kizárólag nem túl súlyos, „társadalmilag menthető”, deliktumok – párbaj és bizonyos politikai jellegű bűncselekmények, mint alkotmánysejtés, király elleni felségsértés (a trónöröklés rendjének erőszakkal való megváltoztatása), diplomáciai hűtlenség, lázadás, sajtó útján elkövetett izgatás, hivatali titoksértés - miatt – tehát általában az uralkodó körök tagjaira – lehetett kiszabni. Az államfogház különös, kedvezményezett szabadságvesztés-büntetés volt, amely lényegében csak a szabadságelvonásban állt, ugyanis nem járt semmiféle munkakötelezettséggel. Az államfoglyok saját ruhájukat viselhették, gondoskodhattak önmaguk élelmezéséről, és szabadságukban állt az intézet viszonyai adta lehetőségek között a maguk által választott tevékenységet folytatni. A büntetési nem mértéke 1 naptól 15 évig terjedhetett, ha pedig az elítélt büntetési ideje alatt újabb államfogházzal sújtandó bűncselekményt valósított meg, a büntetés tartama legfeljebb 20 évre emelkedhetett.²⁰

15 Mezey, 2007, 368. o.

16 1878. évi V. törvénycikk - 22. §, 28-34. §; Béli, 2009, 336. o.

17 Mezey, 2007, 368. o.

18 1878. évi V. törvénycikk - 24. §, 36-38. §; Béli, 2009, 336. o.

19 1878. évi V. törvénycikk - 25. §, 39-42. §; Béli, 2009, 337. o.; Mezey, 2007, 368. o.

20 1878. évi V. törvénycikk - 23. §, 35. §; Béli, 2009, 337. o.; Mezey, 2007, 368. o.; Csizmadia – Kovács – Asztalos, 1987, 439. o.

A kihágások szankcionálása céljából a Kbt. által bevezetett elzárás időtartama minimum 3 órában, maximum 2 hónapban volt megállapítható. A büntetési forma közigazgatási hatósági fogházban, és amennyiben a körülmények lehetővé tették, magánzárkában volt végrehajtandó. Az elzárásra ítélt önmagát élelmezhetette, s munkára – néhány eset kivételével - nem volt kényszeríthető. A törvény lehetővé tette, hogy amennyiben az enyhítő körülmények túlnyomóak, az elzárás helyett a bíróság pénzbüntetést állapítson meg.²¹

A törvény szabadságvesztés-büntetési szisztémája tárgyalásának végén mindenképpen megjegyzendő, hogy anyagi okok miatt a törvényben szabályozott büntetés-végrehajtási intézmények létesítésére meglehetősen lassan került sor, és csak a század végére sikerült a követelményeknek többé-kevésbé megfelelő intézményrendszer létrehozása. A megkésett fejlődés azonban azzal az előnnyel járt, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet kiépítése során a kor legmodernebb elképzelései kerülhettek bevezetésre. Mindenesetre ki kell emelnünk, hogy a századfordulón az európai vélemények már elismerően nyilatkoztak a magyarországi börtönrendszerről.²²

A pénzbüntetés

Pénzbüntetést főbüntetésként csak vétségekre, illetve kihágásokra lehetett alkalmazni, mellék-büntetésként viszont büntettekre is. Ez alapján büntettekre és vétségekre 1-4000 forint összeg volt kiszabható. Az elítélt a pénzbüntetést részletekben is teljesíthette, de hagytékából csak akkor volt levonható, ha az ítélet még életében jogerőre emelkedett. Amennyiben a pénzbüntetés az elítélttől nem volt behajtható, azt szabadságvesztésre kellett módosítani, ami például vétség esetén fogházban volt letöltendő.²³

A progresszív büntetés-végrehajtási rendszer

A törvénykönyv a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására az akkor Európában általánosan elismert angol fokozatos (progresszív) rendszert vezette be azzal, hogy a fegyház és a börtön végrehajtása tekintetében az kiegészül az rendszerből ismert negyedik fokozattal, az ún. közvetítő intézettel.²⁴ Csemegi a Btk. indoklásában így érvel a progresszív rendszer mellett: „A progresszív rendszer súlyosan érezteti az állam büntető jogát és hatalmát, de hozzászoktatja egyszersmind a letartóztatottat ahhoz, hogy szenvedések és nélkülözések között küzdjön ki minden enyhülést, minden előnyt; s midőn ezt eszközli, szoros összefüggésben a rendszer alapelveivel.... különböző fokok felállítása mellett enyhíti a bánásmódot mindaddig, míg javulhat büntetésének utolsó idején csaknem teljesen szabad emberekkel egyenlő bánásmódban részesítvén, őt a szabadságra előkészíti.”²⁵

21 1879. évi XL. törvénycikk- 15-18. §, 21. §

22 Horváth, 2001, 31. o.

23 1878. évi V. törvénycikk - 20 §; 26 §; 53. §

24 Horváth, 2001, 31. o.

25 Mezey, 2007, 370. o.

A fokozatos írszisztémát érvényesítve a Csemegi-kódex első stádiumként a magánelzárást határozza meg, melynek időtartama a teljes büntetés egyharmada. Ennek ideje alatt az elítéltek a magánzárkában a számukra kijelölt munka végzésére voltak kötelezve. A második stádium a közös fogság volt, melynek keretei között a fegyencek és a rabok már közösen dolgoztak, de éjjelre elkülönítették őket. Javult az élelmezés minősége, enyhült a szigor. Harmadik állomásként az életfogytiglan fegyházra ítélték 10 esztendő után múltán, a legalább 3 évi börtönre vagy fegyházra ítélték a büntetésük kétharmad részének letöltése után közvetítő intézetbe kerülhettek, ha „szorgalmuk, valamint jóviseletük által a javulásra alapos reményt nyújtottak”²⁶. A közvetítő intézet már nagyobb szabadságot biztosított, az elítéltek különösebb felügyelet nélkül dolgoztak, rabruhát nem viseltek, ezenkívül további enyhítések is jellemezték a mindennapi életet. Fegyelmi vétség elkövetése miatt azonban egy csapásra vissza is lehetett kerülni a közös elzárásba.

Végül saját kérelmükre és a felügyelő bizottság ajánlatára, az igazságügy-miniszter döntése alapján következett a feltételes szabadlábra helyezés, feltéve, hogy a fegyenc büntetése háromnegyed részét, illetve az életfogytiglanra ítélt legalább 15 évet már letöltött a büntetéséből, és ha a marasztaltak „jóviseletük és szorgalmuk által a javulás reményét megerősítették”²⁷. A határozott tartamú fegyházbüntetésre vonatkozó szabály érvényesült a más szabadságvesztésre ítéltre is, azzal az eltéréssel, hogy akik 1 évet meghaladó tartamú büntetést kaptak, már az 1 év elteltével feltételes szabadlábra bocsáthatók voltak.²⁸

A fent bemutatott, kor legmodernebbjének számító - s amely mindmáig időtálló - büntetés-végrehajtási konstrukció a kódex egyik legfontosabb erősségévé vált.²⁹

Összegzés: a Csemegi-kódex értékelése

A kódex megítélése társadalmi, politikai és jogi értékelése az elmúlt száz év folyamán jelentős változásokon ment keresztül. A törvénytervezetet már az országgyűlési tárgyalása során is több támadás érte, még több annak hatályba lépése után, valamint az utókor részéről. A hiányosságok és hibák említésén túl azonban a kódex bírálói sem zárkoznak el annak elismerése elől, hogy a törvénynek számos erénye és pozitív tulajdonsága van.

A Btk. bírálói a kódex fő hibáját abban látták, hogy büntetési rendszere bonyolult, a mellékbüntetéseket rendszertelenül és helytelenül kapcsolja a főbüntetésekhez. A fegyházbüntetés általános minimuma túlságosan magas, a büntetési tétel néhol túl alacsony.³⁰ Nagyobb hiányosságnak tekinthető, hogy a törvényalkotó sem a büntetteket és vétségeket, sem a kihágásokat nem csoportosítja – a korszak nyugat-európai törvénykönyveiben már alkalmazott módszer alapján - nagyobb, átfogó kategóriákba, emellett a bűncselekmények tárgyalásának logikai sorrendje sem mindig kifogástalan. Ezenkívül a törvény szembetűnő fogyatékosága, hogy nem állapított meg megfelelő szabályokat a fiatalkorúakra és a visszaesőkre. A fiatalkorúakra általában csak enyhébb, de nem más büntetés kiszabását rendelte, s az ugyanolyan intézetben hajtatta végre, mint a felnőttekét. Kritikaként fogalmazható meg továbbá az,

26 1878. évi V. törvénycikk - 44. §

27 1878. évi V. törvénycikk - 48. §

28 Béli, 2009, 337. o.

29 Mezey, 2007, 370. o.

30 Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, Budapest, 1997, Osiris Kiadó, 289. o.

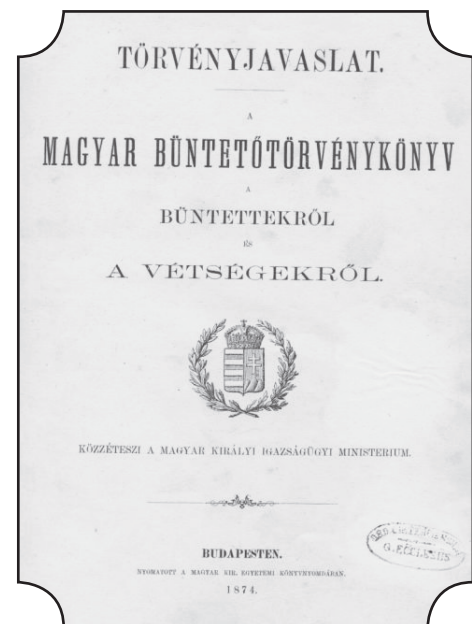
hogy a kódex nem ismeri a büntetés végrehajtásának felfüggesztését (pedig a felfüggesztés hatásos visszatartó eszköz az újabb bűncselekmény elkövetésétől) és a rehabilitáció (bizonyos idő elteltével és meghatározott követelmények mellett az elkövető mentesülhet a büntetett előélethez kapcsolódó hátrányos jogkövetkezmények alól) intézményét.

A Csemegi-kódex, noha „korának későszülött gyermeke” volt, megállta a helyét a korabeli európai törvénykönyvek között.³¹ Felhasználva a korabeli Európa minden kodifikációs tapasztalatát, a kódex elméleti megalapozottsága, jogtechnikai kidolgozottsága kiállta az idő próbáját. Említésre méltó, hogy a századfordulón a nemzetközi irodalomban egyesek sikerültebbnek tartották, mint a német birodalmi törvénykönyvet.³² A kódex büntetési rendszere nem volt sem túl kíméletlen, sem túl szigorú. Az enyhítő körülmények mérlegelése alapján széles körű lehetőséget adott a bíró kezébe a büntetési tétel leszállítására és enyhébb büntetési nem alkalmazására.³³ A Btk. által hazánkban megalapozott progresszív büntetés-végrehajtási rendszer a szakma legjelesebb képviselői szerint is helyén való és napjainkban is alkalmazható.

A kódex értékelését illető gondolatsort a leghelyesebb lezárni talán azzal, ha vetünk egy pillantást arra, hogy milyen hatással volt a magyar büntetőjogi gondolkodás alakulására. A teljes kódex módosításokkal 1951-ig, különös része pedig egészen 1962-ig volt hatályban. Ez a tény önmagáért beszél: három nemzedéken át az 1878-as törvénykönyv volt hazánkban a büntetőjog, alapja a büntetőjog-tudomány művelésének és oktatásának. Csemegi kristálytiszt, precíz jogi fogalmaira és különös részi tényállásaira ráismerhetünk a későbbi büntető törvénykönyvekben, sőt a hatályos Btk.-ban is.³⁴

Felhasznált irodalom

- Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, Budapest, 1997, Osiris Kiadó
- Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, Budapest, 2007, Osiris Kiadó
- Béli Gábor: Magyar jogtörténet, Budapest, 2009, Dialóg Campus Kiadó
- Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam-és jogtörténet, Budapest, 1987, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Mezey Barna (szerk.): A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826-1899), Budapest, 2001, Osiris Kiadó (Jogtörténeti értekezések)
- Bódi Stefánia: A halálbüntetés hazai szabályozásának története, különös tekintettel a katonai bűncselekményekre (Hadtudományi szemle, 2008/2)
- 1878. évi V. törvénycikk
- 1879. évi XL. törvénycikk

³¹ Béli, 2009, 338. o.

³² Horváth, 2001, 35. o.

³³ Mezey, 1997, 291. o.

³⁴ Horváth, 2001, 35. o.

Megtorlás és a '63-as amnesztia

Írta: Boros Árpád

„Az 1956-os forradalom és szabadságharc nemcsak a magyar, hanem a 20. századi egyetemes történelemben is nagy jelentőséggel bír. 1956 jelezte a világnak a szovjet típusú rendszer gyengeségét, s megdőlt a szovjet blokk mozdíthatatlanságának mítosza...”¹ A forradalom valóban alapjaiban rengette meg a kommunista államberendezkedést. Mindezt alátámasztja a műegyetemisták 16 pontja is, mely mellett az '50-es évek sztálinista diktatúrájában élő magyarság egységesen kiállhatott. E pontok követeléseai között olyat is találunk, amelyek a szovjet típusú berendezkedést tagadják, s melyek egyúttal a jogállamiság alapvető követelményei – például általános, egyenlő és tikos választások; teljes vélemény-, szólás-, és sajtószabadság; szabad rádió; többpártrendszer.² Ebből kifolyólag érthető, hogy a katonailag levert forradalom szellemiségét hirdető, s a harcokban résztvevők mielőbbi megtalálására és bíróság elé állítására törekedett a szovjetek hathatós közreműködésével restaurált kommunista hatalom.³

A megtorlás időszaka

Azokra a forradalmárookra, akik 1956. november 4-e után nem hagyták el Magyarországot, mint „ellenforradalmárokat” a hatalom kíméletlenül lecsapott. „Ha az októberi ellenforradalmi támadás után nem alkalmaztunk volna erőszakot [...] úgy fasiszta diktatúra uralkodott volna el”⁴ magyarázta a későbbiekben Biszku Béla ennek „szükségességét”. A sok ezer letartóztatás eredményeképp 1956 decemberétől 1963 végéig 21 588 fő lett a politikai elítéltek száma, melybe az 1956 miatt kivégzett 229 személy is beleszámolandó.⁵ (Az 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelet értelmében halálra ítélték azokat is, akik a vád tárgyává tett cselekmények elkövetésekor 16. életévüket betöltötték!)⁶ Természetesen a hatalomnak mindezt könnyű volt véghezvinni, hiszen egyrészt igencsak sérült a bírói függetlenség, másrészt a forradalom alatt széthulló politikai rendőrség újjászerveződött.

Az 1956 és 1963 közötti büntetőbírói tevékenységről elmondható, hogy azt a politikai akarat felülírta. A bíróságok kiszolgálták a hatalom azon elvárását, melynek egyetlen célja a megtorlás volt azokkal szemben, akik 1956 októberében-novemberében valós vagy vélt „ellenforradalmi” tevékenységet

1 Szendrei László: A magyar múlt dicső fejezetei. Pro-Team Kht., 2007., 120. o.

2 1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.-november 5. Budapest, Zrínyi, 1991. 16. o., <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/bme16ps.htm> (letöltés ideje: 2014. 10. 26.)

3 Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999., 48. o.

4 Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999., 50. o.

5 Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999., 53-54. o.

6 Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999., 51. o.

folytattak. A Magyar Szocialista Munkáspárt vezetőinek akaratát tükröző törvényerejű rendeletek megszabták a bírósági gyakorlatot⁷, intézkedtek a rögtönbíráskodásról, a gyorsított büntetőeljárásról és a népbíróságok létrehozásáról. Mindezek jogszerűtlenségét mi sem bizonyítja jobban, mint például az a tény, hogy a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsában zömmel szakképzetlen – az MSZMP által delegált – népbírák kaptak szerepet. Ezek olyan testület alkottak, amely megváltoztathatta akár a Legfelsőbb Bíróság szakképzett bírákból álló tanácsainak határozatait is.⁸

A bíróságok jogszerűtlen tevékenységét segítették az állambiztonsági szervek. „A BM II/8., azaz a központi politikai vizsgálati osztály által 1957. január 1-től 1958. április 30-ig letartóztatott 972 személy közül 360 fő (37%) hálózat által nyert információk révén került a kezükre (a hatóságokéra – B.Á.). A vidéki vizsgálati szervek 1957. április 1. és 1958. április 30. között 2979 fő ellen folytattak eljárást, közülük 539 főt (18%) fogtak el hálózati adatok alapján.”⁹ Tehát, ha már névleg nem is állíthaták vissza az Állambiztonsági Hatóságot, a korábban használt hatósági módszerek, eszközök nem sokat változtak. Vagyis: „a kádári megtorlás nem volt más, mint a Rákosi-féle rendszerű retorziók rémséges restaurálása.”¹⁰ A megtorlás során halálra ítélték, a sok ezer börtönbüntetés, a majdnem 13 000 internált¹¹, a nyugatra menekültek ügye nem kerülhette el a világ közvéleményének figyelmét.

A megtorlások nyugati visszhangja

A forradalom napjaiban és a november 4-i intervenciót követően a világ közvéleménye Magyarországra figyelt. Az ENSZ is hamar elkezdett a forradalom és az azt követő megtorlások problémájával foglalkozni. Egy speciális bizottságot állítottak fel a magyarországi események kivizsgálására, mely 1957 januárjában ült össze először New York-ban.¹² A bizottság magyarországi menekülteket hallgatott meg, számtalan újságot, rádiófelvételt, stb. vizsgált¹³, s ezek alapján jelentést készített. Az ENSZ közgyűlése el is fogadta az 1957 júliusában beterjesztett vizsgálati anyagot, melyben a bizottság arról tájékoztat, hogy a magyar kormány nem engedélyezte a bizottság tagjainak Magyarország területére való belépését a vizsgálat lefolytatásának céljából¹⁴, továbbá melyben a bizottság megállapítja a magyar nép jogainak a Szovjetunió és a Kádár-kormány részéről való súlyos megsértését.¹⁵ (A nemzetközi nyomást tehát már 1957 elején érezhette az első Kádár-kormány!) A magyar kérdés a következő években újra és újra megjelenik az ENSZ közgyűlésének ülésein, de a többszöri határozathozatalt – melyek közül a legjelentősebb a Szovjetuniót és a magyar kormányt elmarasztaló 1958. december 12-i¹⁶ – leszámítva semmi sem történt a magyarországi politikai helyzet kapcsán. (Erre valóban az oly sokszor hangoztatott

7 Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999., 50. o.

8 Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999., 51-52. o.

9 Takács Tibor: Az állambiztonsági ügynökhálózat és az 1963-as amnesztia. Betekintő, 2013/3. szám. 2. o., online elérhető: http://epa.oszk.hu/01200/01268/00027/pdf/EPA01268_betekinto_2013_3_takacs.pdf (letöltés ideje: 2014. 10. 18.)

10 Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, Hamvas Intézet, 2001. 9. o.

11 Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. sz. 23-26. o.

12 ENSZ-jelentés I. fejezet A. szakasz 1. pont. A jelentés angol nyelven online elérhető: <http://mek.oszk.hu/01200/01274/01274.pdf> (letöltés ideje: 2014. 10. 25.)

13 ENSZ-jelentés I. fejezet D. szakasz ill. ENSZ-jelentés XVII. fejezet 784. pont

14 ENSZ-jelentés I. fejezet E. szakasz 32-33. pont ill. ENSZ-jelentés XVII. fejezet 784. pont

15 ENSZ-jelentés II. fejezet N. szakasz 89. pont XI-XIII. alpontok

16 A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben 1956–1963. Szerk.: Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv Magyar ENSZ Társaság, 2006., <http://mek.oszk.hu/12900/12960/12960.pdf> (letöltés ideje: 2014. 10. 26.)

ingatag hidegháborús világpolitikai helyzet adhat magyarázatot.)

A nemzetközi közvélemény a médiumokon keresztül nyomást gyakorolt a Szovjetunióra – és ezáltal a magyar rezsimre.¹⁷ Ezt a nyomást pedig csak a bebörtönzöttek számára adott kegyelem enyhíthette csak – ahogy Kádár János mondta: „a kegyelmi javaslat abból a feltevésből indul ki, hogy erősíti rendszerünket [...] ez a lépésünk a mi és barátaink nemzetközi pozícióit javítja.”¹⁸ Ez vezet végül – a kádári hatalom kisebb engedményei után – az 1963-as magyarországi amnesztiáig.

Az 1963-as amnesztia és utóélete

Az 1963-as „nagy” amnesztia előtt már több kegyelmi aktus is történt Magyarországon. 1959. április 3-án jelent meg a hír, hogy az 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet kiadásával részleges közkegyelemben részesültek azok, akik két esztendőnél nem hosszabb időtartamú szabadságvesztés büntetést kaptak¹⁹, illetve akik fiatalok, vagy emberiességi szempontok alapján indokolt a kegyelemben részesítésük (pl. idősök, kisgyermekes anyák).²⁰ A tv. tartalmazta az egyéni kegyelemgyakorlás lehetőségét, mely alapján a korábbi köztársasági elnök, Tildy Zoltán hátralévő büntetésének végrehajtását is felfüggesztették. E kegyelem eredményeképp összesen 1610 fő szabadult.²¹ Újabb részleges kegyelmet hirdetett a Népköztársaság Elnöki Tanácsa egy évvel később az 1960. évi 10. számú törvényerejű rendeletével. (Egyéni kegyelemmel ezután szabadulhatott Farkas Mihály.)²² Ezek a kegyelmezések csak szűk kört érintettek. (E keveseket érintő intézkedés ellen 1960-ban a váci börtön rabjai éhségsztrájkkal tiltakoztak.)²³

A fent említett nemzetközi nyomás, s az ennek háttérében zajló titkos amerikai-magyar tárgyalások²⁴ világossá tették a kádári vezetés számára, hogy az ezreket érintő „nagy” amnesztia kihirdetése elkerülhetetlen. Ezt a – már nem részleges – amnesztiát az 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelettel²⁵ hirdették ki 1963. március 22-én.

Kádár János 1963. március 21-én az alábbi módon szövegezte az amnesztia kérdéséről: „A Magyar Népköztársaság [...] emberiességtől áthatva meg tud bocsátani azoknak, akik a rendszer vagy a közrend ellen vétettek; és lehetőséget kíván adni számukra, hogy becsületes munkával a társadalomba újra beilleszkedjenek. A kormány ezekből a megfontolásokból kiindulva javaslatot tett az Elnöki Tanácsnak széles körű közkegyelmi rendelet kibocsátására. A kegyelem kiterjed a közelmúlt esztendőkre, a különböző időszakokban elkövetett bűncselekményekre. Kegyelmet kapnak bizonyos feltételek fennforgása esetén a háborús bűnösök is, a személyi kultusz éveiben a hatalommal visszaélő törvénysértők, az ellenforradalmi cselekményben bűnösök, és olyanok is, akik az elmúlt legutóbbi hat évben követtek

17 Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999., 54. o.

18 Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, Hamvas Intézet, 2001. 425. o.

19 Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, Hamvas Intézet, 2001. 423. o.

20 <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/kislex/kislexis.htm>

21 Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, Hamvas Intézet, 2001. 423. o.

22 Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, Hamvas Intézet, 2001. 424. o.

23 Lukács Tamás: A váci éhségsztrájk. Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 399. számú interjú, készült 1992-ben. Megjelent: Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni! Szerk.: Kozák Gyula, Molnár Adrienne. Budapest, 1993., <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/oha/lukev.htm> (letöltés ideje: 2014. 10. 26.)

24 Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. sz. 23-26. o.

25 A jogszabály online elérhető: <http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/1963.%204tvr.pdf> (letöltés ideje: 2014. 10. 24.)

el államellenes bűncselekményeket. Kegyelemet nyernek azok is, akik az ország területét engedély nélkül hagyták el. Végül kiterjed a kegyelem a köztörvényi bűncselekményt elkövetett személyek különböző csoportjaira is. Amnesztiát javaslunk továbbá a javító-nevelő munkára ítélttelkel és a szabálysértést elkövetőkkel szemben is.”²⁶

Az 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelet. következtében ezrek – egyes források szerint 3480-an, mások szerint 4000-nél is többen²⁷ – szabadultak. A kiadott tvr. széles körben lehetővé tette a megbocsátást. „Kiszabadultak az 1945. évi VII. tv. alapján elmarasztaltak, ha büntetésük kétharmadát már letöltötték. Szabadultak az előbbi megszorítások nélkül azok, akik a „szocialista törvényességet megsértették”, továbbá az államellenes bűncselekményekért elítéltek jelentős hányada, valamint köztörvényesek is.”²⁸

Az '56-os forradalmárookra nézve viszont igen súlyos megszorítások vonatkoztak²⁹. Nem kaptak kegyelmet azok, akiket visszaesőnek minősítettek. Sokakat közülük ugyanis már a Rákosi-rendszerben szabadságvesztésre ítélték, amely büntetéseket az illetők le is töltötték. Ezen ítéletek azonban köztudottan nem a jogszerűség talaján álltak, ennek ellenére 1963-ban is figyelembe vették őket a kegyelmezési lehetőségek vizsgálatakor. A forradalmárok közül azok, akiket súlyos minősítéssel együtt járó köztörvényes vádak – pl. emberölés, rablás, gyújtogatás³⁰ – alapján is elítéltek, szintén nem szabadultak ki. A közkegyelem nem vonatkozott továbbá az 1957. május 1-je után hűtlenség, kémkedés, hazaárulás büntetett „elkövetőkre” sem. (A hatalom fenntartotta annak a lehetőségét is, hogy a kegyelem hatályát veszti azzal szemben, aki a tvr. alapján szabadul, s akit kiszabadulása után 3 éven belül szándékos bűntett miatt elítélnek).³¹

A kiszabadultak mintegy egyharmada volt '56-os, ez körülbelül 1500 főt jelentett. A megbocsátás tehát közel sem volt teljes körű³², márpedig a kádári vezetés a nyugati világ felé ezt próbálta üzenni. A fenti kádári idézetből is ez a szándék olvasható ki, s úgy tűnik a hatalom el is érte nemzetközi célját, mivel az ENSZ levette a napirendjéről a magyar kérdést az amnesztiáról való megegyezés után.³³ Ez pedig hozzájárult a Kádár-rendszer nemzetközi elfogadottságához.

Érdemes két további ténytet megvizsgálni annak bizonyítására, hogy a '63-as amnesztia nemjelentett teljes körű megbocsátást: az egyik az amnesztiarendelet végrehajtása, a másik pedig a politikai alapú elítélések új hulláma.

A rendelet végrehajtásáról két belügyminiszteri parancs, egy belügyminiszteri és egy belügyminiszter-helyettesi utasítás született 1963. március 21-én. Ezekben a hatalom tovább élő bizalmatlansága tükröződik – mely egyébként a Kádár-rendszer végéig megmaradt a szabadulókkal szemben. A Magyar

26 Kádár János beszéde az Országgyűlés 1. ülésén 1963. március 21-én. Országgyűlési napló, 1963. I. kötet 1963. március 21. - 1965. február 12. 18-19. o., http://www3.arcanum.hu/nap/a110616.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=KN-1963_1&pg=0&l=hun (letöltés ideje: 2014. 10. 22.)

27 Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. sz. 23-26. o.

28 Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. sz. 23-26. o.

29 A Magyar Népköztársaság Elnöki tanácsának 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelete a közkegyelem gyakorlásáról 2. §

30 A Magyar Népköztársaság Elnöki tanácsának 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelete a közkegyelem gyakorlásáról 6. §

31 A Magyar Népköztársaság Elnöki tanácsának 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelete a közkegyelem gyakorlásáról 8. §

32 Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. sz. 23-26. o.

33 Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. sz. 23-26. o.

Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa³⁴ például előírja, hogy az 1963. évi 4. számú tvr. alapján hazatérőket minden esetben operatív tiszteknek kell meghallgatni, s egyúttal „külön feljegyzésben kell rögzíteni a hazatért által elmondott katonai, politikai, gazdasági, emigrációs, tudományos ismereteket, melyeknek külföldi tartózkodásuk során birtokába jutottak.” A parancs a hazatérő gyanús személyek ellenőrzéséről is intézkedik (a nyilvánvaló cél a parancsban is rögzített „imperialista” hírszerzőszervek beszivárgásának megakadályozása volt). A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 006. számú parancsa³⁵ megszervezi „a szabaduló politikai és köztörvényes elítéltek többségének ellenőrzését”, valamint tilalmazza útlevél kiadását az amnesztiarendelet értelmében szabadultak számára. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 007. számú utasítása³⁶ pedig parancsot ad a szabadultak esetleges csoportosulásnak megakadályozására.

Közismert tény, hogy a kegyelemben részesítetteket még évtizedekig megfigyelték, és igyekeztek a korábbi elítélteket az ügynökhálózatba beszervezni. Bár az állambiztonság vezetése tisztában volt vele, hogy akiket '56-os tevékenységükre hivatkozva, terhelő alapon szerveztek be, azok 1963 márciusa után a közkegyelemre hivatkozva megtagadhatják a tartótisztek utasításait. Emiatt indult meg az ügynökök „hazafias alapon” való át- és beszervezése, melynek eredményeképp az ügynökhálózat létszáma 1968 végére ismét a 13 000 fő körül mozgott.³⁷

Ahogy fent olvasható, 1964-től egy újabb politikai ítélkezési folyamat vette kezdetét, 1964 eleje és 1966 vége között újabb politikai perekben 6077 főt ítéltek el.³⁸ Tehették ezt egyrészt azért, mert a világ figyelme a végrehajtott közkegyelem miatt lanyhult, másrészt a hatalom részéről a politikai szándék továbbra is megvolt a szocializmus ellenségeinek megbüntetésére. Tehát „1963 nem volt a konszolidáció kezdete, hanem csak egy 'állambiztonsági' mélypont, és az 'aléltág'-ot hamarosan aktív [...] rendőrségi operatív tevékenység, majd büntetőbíráskodás követte, és a fennen hirdetett közkegyelem intermezzo volt.”³⁹

A '63-as amnesztiarendelet felemás voltát jelzi az is, hogy a börtönökben maradt '56-os elítéltek csak egyéni kegyelmek révén az 1960-as években, majd 1970-ben – április 4-e negyedszázados évfordulójára kiadott újabb közkegyelemmel – szabadulhattak.⁴⁰ Ma sem tudjuk annak a pontos időpontját, mikor szabadult az utolsó '56-os elítélt.

Az egykori '56-osok különféle sajtóorgánumban manapság is rendszeresen beszámolnak arról, hogy sza-

34 A belügyminiszteri parancs online elérhető: http://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_5_1963.pdf (letöltés ideje: 2014. 10. 22.)

35 A belügyminiszteri parancs online elérhető: http://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_6_1963.pdf (letöltés ideje: 2014. 10. 22.)

36 A belügyminiszter-helyettes utasítása online elérhető: http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_22_7_63.pdf (letöltés ideje: 2014. 10. 22.)

37 Takács Tibor: Az állambiztonsági ügynökhálózat és az 1963-as amnesztia. Betekintő, 2013/3. szám 4. ill. 7. o.

38 Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999., 54. o.

39 Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. sz. 23-26. o.

40 Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. sz. 23-26. o.

badulásuk után évtizedekig megfigyelt személyek voltak, nem egyszer zaklatásnak kitéve. Személyes szabadságukat gyakran megsértették, rendőrségre idézgették őket, s tudtukra adták, hogy ők valójában megbélyegzettek az épülő szocializmusban.

Az 1989-1990-ben bekövetkezett rendszerváltás természetesen nem hagyhatta kívül az '56-os események miatt elítéltek helyzetét. Több törvény is született – az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 1989. évi XXXVI. törvény, az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1990. évi XXVI. törvény –, melyek kimondták, hogy az 1945. január 1-je ill. 1956. október 23-a és 1963. április 4-e között a népfelkeléssel összefüggésben, illetve az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekményekkel, stb.⁴¹ összefüggésben hozott elítélések semmisnek tekintendők.

Felhasznált irodalom

- 1956 plakátjai és rölapjai. Október 22.-november 5. Budapest, Zrínyi, 1991., <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/bme16ps.htm> (letöltés ideje: 2014. 10. 26.)
- A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben 1956–1963. Szerk.: Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv Magyar ENSZ Társaság, 2006., online elérhető: <http://mek.oszk.hu/12900/12960/12960.pdf> (letöltés ideje: 2014. 10. 26.)
- Lukách Tamás: A váci éhségstrájk. Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 399. számú interjú, készült 1992-ben. Megjelent: Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni! Szerk.: Kozák Gyula, Molnár Adrienne. Budapest, 1993. online elérhető: <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/oha/lukvac.htm> (letöltés ideje: 2014. 10. 26.)
- Szendrei László: A magyar múlt dicső fejezetei. Pro-Team Kht., 2007.
- Takács Tibor: Az állambiztonsági ügynökhálózat és az 1963-as amnesztia. Betekintő, 2013/3. szám. 2. o., http://epa.oszk.hu/01200/01268/00027/pdf/EPA01268_betekinto_2013_3_takacs.pdf (letöltés ideje: 2014. 10. 18.)
- Zinner Tibor: XX. századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1999.
- Zinner Tibor: Az 1963-as kegyelem – a konszolidáció kezdete? História, 17. évf. 1995. 9-10. szám
- Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, Hamvas Intézet, 2001.
- ENSZ-jelentés New York, 1957., angol nyelven online elérhető: <http://mek.oszk.hu/01200/01274/01274.pdf> (letöltés ideje: 2014. 10. 25.)
- A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelete a közkegyelem gyakorlásáról, <http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/1963.%204tvr..pdf> (letöltés ideje: 2014. 10. 24.)
- Országgyűlési napló, 1963. I. kötet 1963. március 21. - 1965. február 12., http://www3.arcanum.hu/onap/a110616.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=KN-1963_1&pg=0&l=hun (letöltés ideje: 2014. 10. 22.)
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa, online elérhető: http://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_5_1963.pdf (letöltés ideje: 2014. 10. 22.)
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 006. számú parancsa, online elérhető: http://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_6_1963.pdf (letöltés ideje: 2014. 10. 22.)
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 007. számú utasítása, online elérhető: http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_22_7_63.pdf (letöltés ideje: 2014. 10. 22.)
- A+ az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1990. évi XXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 1989. évi XXXVI. törvény

41 Lásd az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1990. évi XXVI. törvény 1.-2. §

Az eljegyzés jogtörténeti jelentésváltozásai

A kötelezettségtől az érzelmes gesztusig

Írta: Nagy Virág Eszter

Az eljegyzés, a házasságkötés és az ezeket kísérő hagyományok szorosan összefonódnak az adott tájra és korszakra jellemző népszokásokkal, így nehéz általános képet festeni ezen intézmények történetéről. A magyar jogtörténet évszázadai során a házasság megkötésében való megegyezés jogkövetkezményei folyamatosan formálódtak és változtak, mely jelenség főleg az egyház befolyásának növekedéséhez illetve csökkenéséhez köthető. Jelen írásban ebbe a fejlődésbe tekintünk bele az általunk ismert kezdetektől egészen az 1894. évi 31. törvénycikkben található releváns rendelkezésekig.

A keresztény hit intézményesülését megelőző időkben már megindult a házasság, illetve az ahhoz kapcsolódó megegyezés átalakulása – a családapa eladási joga tekinthető a házasságkötés első formáját megelőlegező szokásnak, mely lehetővé tette, hogy az apa a gyermekeit elzálogosíthassa vagy eladhassa szükség esetén. A házasságkötés a nővétel intézményén keresztül valósult meg először, melynek keretében az apai hatalom birtokosa és a férfi megegyezett a leány vételárában; így tulajdonképpen két jogügylet biztosította a megvalósulást: az adásvételi szerződés megkötése, melyre csupán erőltetve tudnánk a jegyesség fogalmi kereteit ráilleszteni, illetve a lánynak a férfi házába kísérése (*traditio puellae*).¹ Ezzel párhuzamosan meg kell még említenünk a nőrablás gyakorlatát, mely egészen a honfoglalás-kori időkig fennmaradt, Szent István korától viszont már a világi és egyházi hatalom is erélyesen fellépett ellene, kimondva, hogy „ha valaki hajadont akarata ellenére, a szülők engedelmével nélkül rabol el, adja

a

vissza a szüleinek, még ha erőszakot követett is el rajta. A nő bárki másé lehet, csak a rablóé nem; a rabló pedig kiátkozva örökké a házasság reménye nélkül éljen.”² Az első esztergomi zsinaton (1100 körül) pedig így rendelkeznek a nőrablással kapcsolatban: „Ha valamely nemes ember hajadont, avagy másnak a jegyesét rabolja el, lépjen egyezsége; ha azonban nem tudja megfizetni az egyezés által megállapított összeget, veszítse el szabadságát s adják el.”, így próbálva az intézmény maradványait korlátozni, és compositionális jellegét háttérbe szorítani.

Az eljegyzés és a jegyesség fejlődésének a keresztény egyház fellépése nyitott utat. Az egyház szemében a nő ugyanolyan hívő lélek, mint a férfi, ezáltal jogképessége előtérbe került a jegyesség és a házasság kapcsán. E tekintetben elmondható, hogy a kánonjog római jogi felfogást recipiálta, egyre erőteljesebben érvényesült a

¹ Szabó Edit Édua: A házasság intézménye és a gyermekvédelem fejlődése Magyarországon, 2012, 4. o.

² Szent István első törvénykönyve, XXVII. fejezet

consensus facit nuptias elve; a kölcsönös megegyezés kulcsfontosságúvá vált. Az atyai hatalom gyengülése adott teret az egyén önállósodásának, bár a családjogi szokásjog még annyiban védte a családfő hatalmát, hogy a leány kezét tőle kellett megkérni, akarata nem volt megkerülhető, azonban már csak mint törvényes képviselő szerepelt, ugyanis az ügylet maga fogalmilag az ő személyes jogkörét érintette, egyet jelentett az ő joglemondásával.³ A régi magyar nővétel maradványaként alakult ki a foglaló (arrha) letételének szokása. Idővel ez is szimbolikus jelleget öltött, s míg kezdetben csak a vőlegény adta, megfelelve ezáltal a vételi gesztusnak, idővel az ajándékozás kölcsönössé vált; ennek legnépszerűbb formája a karikagyűrű mindkét fél általi viselése lett. Nem jelenthető ki, hogy az arrha adása megszűntette volna a jegyesség reálszerződés jellegét, azonban fokozatosan a jegygyűrű-adás is afféle „jogi kellékké” alakult; a konszenzuálszerződésbe való átmenetet emellett elősegítette az eskü megjelenése, melyet a kézfogás, mint a két fél egyidejű akaratnyilvánítása követett.

A jegyesség érvényessége a középkorban a kánonjog szabályaihoz igazodott. A követelményeket tekintve az előírt életkor 7 év volt, megkívánták, hogy a fiú és a leány beleegyezése valódi, komolyan meggondolt és szabad legyen, és mindig határozott személyre kellett vonatkoznia. Az érvényes eljegyzés kötelezettséget jelentett a felek számára, megkötésétől ugyanis kölcsönös hűséggel tartoztak, és az egyházi jog alapján a jegyesség kötelezett a házasság megkötésére. Az ok nélkül vonakodó feleket az egyház sürgette ígéretük betartására, kényszer azonban nem volt alkalmazható, de bármelyik fél alapos indokkal kérhette a püspöktől a jegyesség felbontását (az egyoldalú visszalépésre okot adhatott például az eretnokség). Emellett felbontásra még akkor kerülhetett sor, ha ebben a felek kölcsönösen megegyeztek, illetve akit gyermekkorban jegyeztek el, elállhatott a jegyességtől.⁴ Mindennek tudatában elmondható, hogy az eljegyzés jogkövetkezményei a korszakban igen szigorúak voltak, az előírások be nem tartása büntetést vonhatott maga után. Nem utolsó sorban pedig kijelenthetjük, hogy valós jogintézménnyé nőtte ki magát a jegyesség; ezt támasztja alá Kálmán Király Dekrétumainak Második Könyve, melynek 15. fejezete így fogalmaz: „A házasságkötésre való nézve tetszett a szent zsinatnak: hogy minden házasságkötés az egyház színe előtt, pap jelenlétében, alkalmas tanúk szeme láttára, az eljegyzésnek valami jelével és mind a két fél megegyezésével menjen végbe; máskülönben nem házasság, hanem parázsnaságnak szerzete lészen.”

Az 1848-at megelőző évszázadok magánjoga a jegyesség kapcsán még egy kérdéskörben mutat változást az évszázadok folyamán, ez pedig az eljegyzés nyilvánossága. Míg az 1279. évi budai nemzeti zsinat kiközösítéssel és váltság fizetésével próbálta a házasodni készülőket a templomon kívüli akaratnyilvánítástól visszatartani, addig a tridenti zsinat 1545 és 1563 között más álláspontra helyezkedett. Házasságkötés esetében az egyházi egyetemes törvényhozás szigorúan előírta a nyilvánosságot, ezáltal tiltva a klandesztin házasságokat (Decretum Tametsi), ezzel szemben az eljegyzésre vonatkozó korábbi kánonjogi szabályozástól eltértek, ugyanis abban a sponsalia de praesenti, vagyis a kölcsönös házassági ígéret jelenre vonatkozó kijelentése tulajdonképpen nem is a jegyesség, hanem a házasságkötés egy formájára vonatkozott, így az természetesen nyilvánosság előtt történt. Az új szabályozás a sponsalia de futuro-t, vagyis a jövőre vonatkozó házassági ígéretet továbbra sem kötötte nyilvánosságot követelő

3 Dr. Rádonyi Dénes: „Sponsalia longa?”, *Közjegyzők Közlönye*, 2011. 6. szám, 25. o.

4 Mezey Barna szerk.: *Magyar jogtörténet*, Osiris 2003, 145. o.

jogi formához, sőt, tiltotta annak kikényszerítését. Fontos azonban megjegyezni, hogy a sponsalia de futuro megkötését követő testi érintkezés azonnal házasságot keletkeztetett; ez volt a matrimonium preasemptum, vagyis a vélelmezett házasság legtipikusabb formája.⁵

A polgári korszak eljöttével a házassági jog egységes szabályozásának kérdése sürgetővé vált. Az évszázadok során a reformációs és rekatolizációs irányzatok küzdelmei végül oda vezettek, hogy a házassági jogra nyolc különböző felekezeti szabályozás volt érvényben.⁶ Ebben az általános zűrzavarban született meg az 1894. évi 31. törvénycikk, mely felvette intézményei közé az eljegyzést is, a törvény indoklása szerint: „Az eljegyzés törvényhozási szabályozása a házasságjoggal áll kapcsolatban. Erre utal tárgyi összefüggése a házassággal és azon körülmény is, hogy az eljegyzés a fennálló jogaink szerint a házasságjog kiegészítő részét képezi.” Az első fejezet mindössze öt paragrafusa foglalkozik a jegyességgel, így ezeket érdemes külön-külön is értelmezni. Az első szakasz kimondja, hogy „Az eljegyzésből nem származik kereseti jog a házasság megkötésére.”, így máris felfedezhető az egyik leglényegesebb változás a korábbi szabályozáshoz képest – ezen törvény értelmében az eljegyzés már nem keletkeztet kötelezettséget az azt megkötő felek számára. A második szakasz is ezt támasztja alá, kimondva, hogy semmis minden olyan teljesítés kikötése, amely a házasság meg nem történtének esetére szólna. Ebből az is következik, hogy az eljegyzés immár nem minősül házassági akadálnak, tehát az, hogy egy személy valakivel el van már jegyezve, nem tartja vissza attól, hogy valaki mással is megtegye ezt, vagy akár valaki mással házasságra lépjen – mindössze a lelkiismeretével kell elszámolnia, a jogkövetkezményekkel nem.⁷ A harmadik szakasz tér ki az alaptalanul visszalépő fél helyzetére: amennyiben indokolatlan visszalépésre kerülne sor, ennek a félnek kötelessége a másik jegyes és rokonai által szolgáltatott ajándékokat lehetőleg természetben, s ha ez nem lehetséges, akkor gazdagodása erejéig megtéríteni; illetve magától értetődően innentől a részére a házasság okából tett összes ajándékozási ígéret semmis. Ugyanezen szakasz kitér a cselekvőképességükben korlátozott jegyesek visszalépésére is, kikötve, hogy kártérítéssel az ilyen fél csak akkor tartozik, ha törvényes képviselője is beleegyezett a jegyességbe, tehát a teljes cselekvőképességgel nem rendelkező fiatalok maguk közti, quasi „nem hivatalos” eljegyzése nyomán nem követelhető vissza semmilyen ajándék.⁸ A 4. § a kereset megindításával, míg az 5. § az elévülés kérdésével foglalkozik.

A polgári korszakot illetően is megfigyelhető a szabályozás konzervativitása az általános elveket illetően. Eljegyzés csak különböző neműek között történhet, hiszen ennek célja egy későbbi házasság megkötése. Cselekvőképtelenség, illetve el nem hárítható házassági akadály fennállása esetén jegyesség nem köthető. Az alakszerűségeket illetően azon egyszerűsödési tendencia folytatódik, amely a korábbi évszázadok során már megindult: létrejöhet szóban, írásban, tanúk jelenlétében vagy anélkül; a jegyesek együttes jelenlétében vagy akár meghatalmazás útján.⁹ (Itt azonban figyelembe kell vennünk az 1886. évi 7. törvénycikket, amely az 1874. évi 35. törvénycikk (a királyi közjegyzőkről) módosításáról és kiegészítéséről szól, mely a jegyesség érvényességét bizonyos vagyoni jogviszonyok esetén közjegyzői okiratba foglaláshoz köti.¹⁰)

5 Dr. Rádonyi Dénes: „Sponsalia longa?”, *Közjegyzők Közlönye*, 2011. 6. szám, 26. o.

6 Dr. Rádonyi Dénes: „Sponsalia longa?”, *Közjegyzők Közlönye*, 2011. 6. szám, 27. o.

7 1894. évi 31. törvénycikk 2. §

8 1894. évi 31. törvénycikk 3. §

9 Dr. Rádonyi Dénes: „Sponsalia longa?”, *Közjegyzők Közlönye*, 2011. 6. szám, 28. o.

10 1886. évi 35. törvénycikk 22-23. §

Ahogy fent már említésre került, az eljegyzés felbontásának egyedüli pozitív hatálya az, hogy abból kártérítési igény, illetve jegyajándék visszaadási kötelezettség keletkezhet. Felbontása történhet az egyoldalú elállás mellett kölcsönös megegyezéssel, valamelyik fél halála vagy holtta nyilvánítása esetén, esetleg bontó feltétel beálltakor vagy határidő lejártá esetén. A törvényszöveget tanulmányozva elmondható, hogy a jegyességet szerződésnek tekinti, amelyre az általános

jogelvek vonatkoznak, már amennyiben azok az eljegyzés természetével összeférnek. Jancsó György, a korszak kiemelkedő jogtudósának vélekedése szerint: „Jogi természetére nézve az eljegyzés nem egyéb, mint joghatályában megszorított és alakszerűségekhez nem kötött szerződés.”¹¹ Ez a szemléletmód több szempontból vitatható, ugyanis kötelezettséget keletkeztető jellege megszűnt, így a jegyesség alapján kereset a házasság megkötésére nem volt indítható – Raffay Ferencz vélekedése szerint a házassági törvénybe való felvételét is csupán egyes felekezetek azon gyakorlata indokolta, mely lehetővé tette a házasság jegyességre alapozott kikényszerítését; ezáltal is a felek szabadságának állami védettségét igyekezett a törvényalkotó hangsúlyozni. Később azonban ő maga fejt ki, hogy az enyhe szabályozás nem jelenti, hogy a törvényhozás szemében maga az eljegyzés jelentéktelen lenne, hiszen abból „erkölcsi lekötöttség, érdekeltségi viszony” származik, amelynek ezáltal vannak érzékelhető jogi következményei, végkövetkeztetésként tehát az eljegyzés jogi ténynek minősül.¹²

A majdnem ezer éves fejlődést áttekintve nem feltétlenül logikus, még kevésbé magától értetődő az intézmény mai jelentéktelensége. A lassú, nyugodt ritmusú fejlődésben a szocialista jogi szabályozás okozott törést, melynek nyomán az eljegyzés jogintézménye jóformán eltűnt a süllyesztőben. A 21. században a jegyességnek inkább már csak szentimentális jelentőséget tulajdoníthatunk, azonban a szabályozatlanság okozta problémák felett nem hunyhatunk szemet: a jegyesség alatt juttatott ajándékok miatt kialakuló jogviták rendezése a jegyesség felbontása esetén elvi jogi szabályozás nélkül a bírói gyakorlatra hárul.¹³ Kissé emlékeztetve az 1894-et megelőző időkre a katolikus egyház vonatkozásában ismeretes a legstabilabb szabályozás, hiszen az mindig a házasság szentségéhez tartozónak tekintette a jegyességet; a házasság szilárdsága és tartóssága érdekében jegyesoktatást ír elő a párok számára, mely által a „jegyesek alkalmassá válnak új állapotuk szentségére és kötelességeire.”¹⁴ Összegzésként elmondható, hogy amennyiben a házasság tartósságának elősegítésére vonatkozó szabály nem is, de a jegyesség miatt előálló vagyoni jogi kérdések rendezésére irányuló pontos jogszabályi rendelkezések meghozatala megfontolandó felvetés a modern jogrendszerben.

11 Jancsó György: A magyar házassági és házastársi öröklési jog. Budapest 1901, 11.

12 Raffay Ferencz: A magyar házassági jog: 1894. évi XXXI. törvénycikk. Budapest 1902, 27-28.

13 Bata Tímea: Az eljegyzés intézménye a magyar jogrendszerben, kitekintéssel néhány európai ország szabályozására, 2011, 16. o.

14 Egyházi Törvénykönyv 1063. kánon 2. §

Felhasznált irodalom

- Bata Tímea: Az eljegyzés intézménye a magyar jogrendszerben, kitekintéssel néhány európai ország szabályozására, Budapest 2011.
- Jancsó György: A magyar házassági és öröklési jog. Politzer Zsigmond és Fia, Budapest 1901.
- Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris, Budapest 2003.
- Rádonyi Dénes: „Sponsalia longa?”. Közjegyzők Közlönye, Budapest 2011. 6. szám
- Raffay Ferencz: A magyar házasságjog: 1894. évi XXXI. törvénycikk. Budapest 1902.
- Szabó Edit Édua: A házasság intézménye és a gyermekvédelem fejlődése Magyarországon, Budapest 2012.

A honvédelem története 1922-ig

Írta: Vastag Alexandra

A hatályos Alaptörvényünk XXXI. cikke alapján minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére, melynek érdekében Magyarország önkéntes honvédelmi tartalékos rendszert tart fenn. A magyar állampolgárok rendkívüli állapot idején, vagy megelőző védelmi helyzetben különböző módon kötelesek eleget tenni honvédelmi kötelezettségeiknek. Ezek a kötelességek közé tartoznak: a katonai szolgálat; ha a hadkötelezett lelkiismereti meggyőződésével a fegyveres szolgálat teljesítése összeegyeztethetetlen, úgy a fegyver nélküli szolgálat; rendkívüli állapot idején polgári védelmi kötelezettség; illetve honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok ellátása érdekében mindenki gazdasági és anyagi szolgáltatás teljesítésére kötelezhető.¹

Láthatjuk, hogy a haza védelmére mindnyájan kötelesek vagyunk, a honvédelem, az ezzel kapcsolatos feladatok ellátása állampolgári kötelezettségünk. De hogyan érthetjük meg ezen kötelezettségünket, és hogyan tagozódhatunk be egy olyan, a haza védelmére kelt szervezetbe, melyről mit sem tudunk? Jelen cikk a teljesség igénye nélkül a honvédelem, a Magyar Honvédség történeti áttekintésével foglalkozik, az 1922. június 4-én megalakult Magyar Királyi Honvédség létrejöttéig.

Előzetes áttekintésként néhány szó a mohácsi csata előtti hadtörténetből. Az 1526-os Mohácsi vereségig, a magyar történelem és hadtörténelem sikerekben talán leggazdagabb korszaka volt. Országunk a térség középhatalmának számított, érdekeit az ország határain túl is igyekezett érvényesíteni. A történelem kezdeti korszakaiban a békeévek atipikus időszakoknak számítottak, míg tipikusként a háborús időszakok voltak jellemzőek. A háborús kiadások az államkincstár legjelentősebb kiadása között szerepeltek, a társadalom szervezőrendszere a hadseregállítás volt. A közszabadosok, majd nemesek, a nem teljes szabadságot élvező kiváltságolt rétegeinek, még a zsoldos és az állandó hadseregek megjelenése előtti, alapvető és legfontosabb feladata a hadba szállás volt, melyet vagy teljes egészében, vagy részlegesen a saját költségeikből fedeztek. A nemes (nobilis) szó eredeti jelentése nehéz fegyverzetű harcos, mely a 13. század végére válik a nemesi osztály terminus technikusává. Maga a hadba hívás az uralkodó felé is visszajelzés értékűnek számított, mely alapján lemérhette alattvalói lojalitását, harckézségét, illetve a vezetők alkalmasságát, és ezen felül saját potenciálját is megcsillogtathatta. „A királynak hadakozni kényszer volt, de ütközetbe bocsátkozni kevésbé.”²

Az államalapításkori hadi berendezkedést befolyásoló tényezők voltak, hogy maga az államalapítás szerencsés külpolitikai viszonyok között valósult meg, a Kárpát-medencébe érkező magyarok olyan területre érkeztek, mely népsűrűsége alacsony volt, és a környező országok részéről nem kellett valós katonai összeütközéstől tartanunk. A 11. század elején hazánk nem vehette fel a versenyt a nagyhatalmakkal, 1030 és 1108 között a német császár nagyhatalmi igényeinek érvényesítése azonban már veszélyt jelenthetett hazánkra, tekintettel a hazai polgárháborús helyzetre. Összességében azonban a magyar határvédelem, katonaság sikereit jelenthetjük, melyeket a nyugati, többlépcsős

1 Alaptörvény XXXI. cikk

2 Veszprémi László: A magyar középkor honvédelmi hagyományai. In: Szabócs Ottó (szerk): A magyar honvédelem ezer éve. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 2000, 18-20.o.

gyepürendszernek, a császári seregek utánpótlásának megzavarásának, illetve a császár-pápa közötti küzdelem fellángolásának lehet tulajdonítani. 1301-ig jellemző, hogy a katonaság kisebb létszámban, az ország területéhez közeli helyekre szervezett hadjáratot vagy bocsátkozott küzdelmekbe.³

1301-től azonban, az Anjouk révén hangsúlyosabbá vált a nemzetközi szintén való részvétel, melyet Zsigmond király, és a Hunyadi korszak is megerősíteni látszik, melynek oka az ország a középhatalmi státusból való kilépésének megvalósítása (erre az Anjouk nápolyi hadjáratai szolgáltathatnak példaként), ill. a szomszédos fejedelemségek magyar szövetségébe, hűbéri függésbe kényszerítése.⁴

És miért tudhatjuk sikeresnek, jelentősnek a középkori magyar hadtörténetet? Ebben az időszakban megmutatkozik a magyar állam és a katonaság heroikus erőfeszítése, jelentősebb nyugati segítség nélkül ellenálltunk az Oszmán Birodalom nyomásának. A politikai megoldás, mely arról szólt, hogy a több országot átfogó birodalom keretében Magyarországnak a török elleni védelemre fordítható erőforrásait megnöveljék, a Habsburg királyoknak sikerült. Végül a török elnyomás lesz az, amely az addigi berendezkedéshez képest átrendezte a közép-európai viszonyokat, és így Magyarország új szerepbe, illetve szövetségi rendszerbe volt kénytelen betagozódni.⁵

A középkori berendezkedés vázlatos áttekintése után, egy nagyobb ugrással kell eljutnunk a Magyar Honvédség történetének „valódi” kezdetéhez, mely az 1848-49-es fordulóponttal következett be. Az 1848-49-es eseményeket követő megtorlás időszaka alatt a hadügyek megvitatása, a honvédelem tabu téma volt. A magyar katonákat a császári-királyi hadseregbe kényszerítették.⁶ A független felelős magyar kormány számára a hadügyek kezelése vált az egyik legfontosabb feladatkörre a polgári állam megteremtése során. Azonban a hivatalba lépett kormánynak nem állt rendelkezésre a forradalmi vívmányok megvédésére alkalmas fegyveres ereje, csupán a belső rend fenntartására biztosították a nemzetőrség szervezeti kereteit. Ez a szervezet biztosította, hogy a magyar férfiak megtanulják a katonai alapismereteket, a hadviselést, illetve bizonyos tartalékot jelentett, mely 1848 őszétől a tömeghadsereg kialakításában nagy szerepet kapott. Ezt a nemzetőrséget már honvédseregnek lehetett nevezni.⁷

A magyar sorkatonaság, mint a hadügyi politika alapjait a Batthány-kormány rakta le. A császári-királyi csapatokban való magyar részvétel, illetve ezen hadsereg szervezése során 1848-ban a Magyarországon lévő katonaság nagy része idegen volt, és a különböző csapatokat úgy helyezték el, hogy lehetőleg ne a kiállító ország területén szolgáljanak. Batthány volt az a személy, aki elérte, hogy a magyar kormány alá rendeljék a magyarországon lévő katonaságot, majd az itt lévő idegen alakulatok magyarral történő felváltását, az országos honvédelmi bizottmány a magyar katonaságot hazatérésre szólította fel, és így kezdődött meg a magyar önálló fegyveres erő megteremtésének előkészítése.⁸

3 Veszprémi László: u.i. 18-20.o.

4 Veszprémi László: u.i. 18-20.o.

5 Veszprémi László: u.i. 18-20.o.

6 Szakály Sándor előadásanyaga. In: Szabolcs Ottó (szerk): A magyar honvédelem ezer éve. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 2000, 28-33.o.

7 Kedves Gyula: Nemzetőrség és honvédség 1848-1849. In: Hazánk dicsőségére, 160 éves a Magyar Honvédség. Zrínyi kiadó, Budapest, 2008, 14-20.o.

8 Kedves Gyula: u.i., 14-20.o.

A Batthány által megálmodott önálló fegyveres erő alapjául a nemzetőrség szolgált, mely alakulatok a meglévő polgárőrség kiegészítéseként, a városokban elterjedt, spontán módon szerveződött csapatok voltak⁹. Feladatuk a személyes és vagyonbátorság, a közcsend, a belbéke biztosítása, azonban alapvető jelentősége, hogy annak biztosítására szolgál, hogy a hadsereg ne legyen az uralkodó polgárokat megfélemlítő eszköze. Mozgósításukra a délvidéki szerb felkelés miatt került sor, azonban ekkor bebizonyosodott, hogy a fegyverforgatáshoz nem szokott férfiak nem felelnek meg még az alapvető katonai feladatok ellátásának sem. Végül 1849. aug. 1-jén a szervezet megsemmisült, azonban a későbbi értéke, hogy alapot adott az új típusú haderő megteremtéséhez. Batthány a nemzetőrség felhasználásával látott hozzá a katonaság mintájára szervezett fegyveres erő létrehozásához anélkül, hogy azt törvénytelen katonaállításnak minősíthették volna, majd a nagyikindai szerb zavargások híre után a minisztertanács 1848. április 26-án hozta meg elvi határozatát az önkéntes hadsereg felállításáról. Meghirdették az önkéntes toborzást, és a létrejött szervezetet rendes nemzetőrségnek nevezték el. 1848. május 18-i utasításában Batthány alkalmazza először tényleges értelmének megfelelően az új típusú, önálló magyar haderőre a honvéd kifejezést. Kitejesedése a katonaállítási törvény elfogadásával került sor, mely alapján az újoncokból 12 ezer főt biztosítottak a magyar sorkatonaság Magyarországon állomásozó alakulatainak kiegészítésére, a többit új honvédszászlóaljak szervezésére szánták. Ezt a törvényt az uralkodó nem szentesítette, Batthány, a Jelačić-féle támadás után mégis elrendelte a törvény azonnali végrehajtását, amely ezáltal a honvédsereg tömegsereggé növelésének alapjává vált. az országgyűlés ezután elrendelte, hogy a törvényhatóságok minden 127 lakos után két újoncot állítsanak, ha önkéntesekből nem tudják, akkor a 19-22 éves katonai szolgálatra alkalmas férfiak közül sorshúzással. Így jelenik meg a kiképzett, begyakorolt sorkatonaság és önkéntes honvédek mellett a reguláris alapon szerveződő önálló magyar haderő 3. eleme, a sorozott honvédség.¹⁰

1868-ban született meg a törvény, amely lehetővé tette a magyar királyi honvédség felállítását, ami nem valósult meg azonnal, mivel az uralkodó nem hagyott fel intencióival, miszerint a hadsereg parancsnoklásának jogát egyedül magának tartsa fenn. A kiegyezést követően, az 1880-as évektől áll fel a K.u.K., mint közös hadsereg, melyet Magyar Honvédségnek kezdtek nevezni. A kimondottan magyar erőket tömörítő szervezetnek csupán a gyalogság, lovasság, tüzérség felállítását engedélyezték, mely erők inkább második vonalbeli, népfelkelő csapatokhoz voltak hasonlóak. Csupán 1912-13-ban kezdenek szerveződni a magyar királyi honvédség alakulatai, melyek az első világháborúban kapják meg a tüzérségi felszerelést, fegyvernemet, és így a közös hadsereg alakulataival hasonlóvá válnak felszerelésben, kiképzésben, teljesítményben.¹¹ A Magyar Királyi Honvédség ebben az időben két szervezési elemből állt fel: egy a béke idejére, egy a hadiállapot idejére fenntartott létszámkerettel.¹²

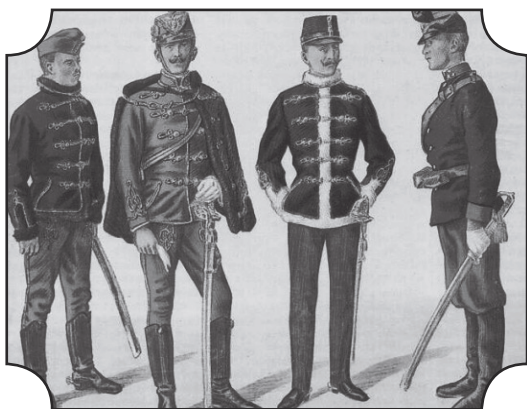
1918, a világháború vége. A frontról hazatérő, ott szolgálatot teljesítő katonák örömmel mondanak le a további katonai szolgálatokról. Így az ország katonai védelem nélkül maradt, és megindul az önkéntes vagy sorozott hadsereg megszervezése. 1918-19-ben a háborúban résztvevő tábornokokat nyugdíjazták, mely lépésnek az lett a következménye, hogy hozzáértők nélkül maradt a hadsereg szervezése. Azonban

⁹ Ennek alapjait az 1848-as áprilisi törvények fektették le.

¹⁰ Kedves Gyula: u.i., 22-25.o.

¹¹ Szakály Sándor: u.i. 28-33.o.

¹² Ravasz István: a Magyar Királyi Honvédség szervezete és katonai közigazgatása 1868-1945. In: Szabolcs Ottó (szerk): A magyar honvédelem ezer éve. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 2000, 42-50.o.

ezek a férfiak nem tudtak elhelyezkedni a polgári életben, ezért a későbbiekben mégis ők lesznek hadsereg szervező alakjai. ¹³Az 1918. november 13-án kiadott rendelet egy három testületből álló nemzeti fegyveres erőt állított fel, mely elnevezésében a Hadsereg nevet viselte, mindazonáltal volt monarchia közös seregét értették alatta, és az elnevezés nem terjedt el, helyette a néphadsereg elnevezés jelent meg, melyet 1919. január 25-én magyar néphadsereg névre kereszteltek, de ez nem vált hivatalossá, csupán általánossá.

Az önálló magyar hadsereg csupán 1919 után jött létre, az 1919. március 22-én a Tanácsköztársaság által, Vörös Hadsereg néven. A Vörös Hadsereg megszervezésére válaszul, Horthy felállította a Magyar Nemzeti Hadseregnek nevezett szervezetet, 1919. június 9-én. ¹⁴

A szegedi ellenforradalmi kormány felhívása, hogy nemzeti haderőt kell szervezni. ¹⁵ 1920. április 1-jén a magyar királyi előtaggal, mint Magyar Királyi Nemzeti Hadsereg elnevezés használatos. Eleinte toborzást, majd sorozást rendelnek el a létszám növelése érdekében, mely eredményeképpen 1920. február 1-jén a hadsereg létszáma 100209 főt számlált. Ez a létszám a trianoni béke után 37500 főre csökkent (1920. november 1-jén). ¹⁶

Miután ez a Szegedről induló nemzeti hadsereg bevonul a Dunántúlra, majd a románok kivonulnak az ország területéről, a fehér és a vörös hadsereg egybeolvad, legalábbis a hivatásos állomány és a tisztikar tekintetében, és így megszületik 1922. június 4-én a Magyar Királyi Honvédség. ¹⁷

Felhasznált irodalom

- Alaptörvény XXXI. cikk
- Kedves Gyula: Nemzetőrség és honvédség 1848-1849. In.: Hazánk dicsőségére, 160 éves a Magyar Honvédség. Zrínyi kiadó, Budapest, 2008
- Ravasz István: a Magyar Királyi Honvédség szervezete és katonai közigazgatása 1868-1945. In: Szabolcs Ottó (szerk): A magyar honvédelem ezer éve. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 2000
- Szakály Sándor előadásanyaga. In: Szabolcs Ottó (szerk): A magyar honvédelem ezer éve. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 2000
- Veszprémi László: A magyar középkor honvédelmi hagyományai. In: Szabolcs Ottó (szerk): A magyar honvédelem ezer éve. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar-Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 2000

13 Szakály Sándor: u.i., 28-33.o.

14 Ravasz István: u.i., 50-53.o.

15 Szakály Sándor: u.i., 28-33.o.

16 Ravasz István: u.i., 50-53.o.

17 Szakály Sándor: u.i., 28-33.o.

A székely falutörvények és a székely faluközösség

Írta: Vigh Márta

A székely falutörvények tükrözik a székely faluközösségek által előnyben részesített magatartásformákat, megmutatják mely viselkedésformák az üldözendők, illetve az egyes szankciók összehasonlításakor a partikularizmus legkülönbözőbb mértékeivel találkozhatunk. Imreh István művei, összegyűjtött falutörvényekről szóló munkái inspiráltak, és célom, hogy a különböző falutörvényekben meghatározott szankciókat egyazon cselekményekre nézve összehasonlítsam.

A falutörvények a törvényekhez képest egy alacsonyabb jogforrási szinten helyezkednek el, ám a mindennapokat, a legkülönbözőbb élethelyzeteket alakító, meghatározó falutörvény a székely faluközösség jellegéből kifolyólag megkérdőjelezhetetlen erővel bír.

Megjegyzendő, hogy a legnagyobb számban írásos falutörvény a székelyeknél maradt fenn. „Teljesen külön törvényekkel, és szokásokkal élnek”- ezekkel a szavakkal illeti a székelységet Werbőczy István a Hármaskönyvében.¹ Bónis György rávilágít arra, hogy Werbőczy a lex elnevezéssel illeti a székelyek szokásjogát, illetve hogy a Hármaskönyv külön címben foglalkozott a székely törvénnyel². Tagányi Károly partikuláris szokásjognak nevezi a székely törvényeket. Megemlíti továbbá a székely falutörvényeket, mint olyan községekből származó törvényeket, melyek úrbért, s földesúri hatalmat nem ismertek³. Imreh István kiemeli, hogy a székelyek faluközösségeiben „fészekre talált a jog, a törvény, az igazság, az egymás megbecsülésére rászorító parancsolat, a biztonságos nyugalmat szülő rendtartás”⁴. Szintén Imreh István mutat rá arra, hogy a székelység, székely faluközösségi törvények célja a közösség érdeke, és az egymásért való felelősség mutatkozik meg a falutörvények minden rendelkezésében.⁵ Coroi Artúr Kísérlet a székely falutörvények és rendtartások statisztikai módszerekkel való vizsgálatára című művében kiemeli Imreh István gondolatát, miképp a székely falutörvények mintájául az országos, illetve székely szokásjog és törvényen kívül a szomszédos falutörvények is mintául szolgáltak. Coroi munkáiból tudjuk, hogy Imreh Istvánhoz mindig eljuttatták az újonnan meglett falutörvényeket is, és ő ezeket igyekezte tovább rendszerezni.

A székely falutörvényekkel való vizsgálódás eddigi folyamatának rövid ismertetése után, tekintsük meg minként rendelkeznek a falutörvények magáról a törvény szükségességéről.

Miért van szükség a törvényre?

A legkorábbi fennmaradt székely falutörvények 1581-ből Gyergyóújfaluból és Zalánból származnak. Az újfalusi törvény 5. pontjában említik: „Minden ember, ki lovát a tilalmasban tartja, ennek előtte való törvényünk szerint nyűgben s kötélén jó módon tartsa.”⁶ Ez utal arra, hogy a falunak már 1581 előtt volt

1 Domokos Andrea: Büntetőszankciók a székely falvakban. In: Mezey Barna-Nagy Janka Teodóra(szerk.): Jogi néprajz- Jogi kultúrtörténet. Eötvös Kiadó, Budapest, 2009., 339.o.

2 Bónis György: Magyar jog-székely jog (Kolozsvári Tudományos Könyvtár) 8.o..

3 Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről 18.o.

4 Imreh István: Régi székelyek üzenete Korunk 1994/6 17.o.

5 Imreh István: Ősök és erkölcsök Keresztúr-fiúszékben Hargita, 1972/5

6 Imreh István: A törvényhozó székely falu 276.o.

szokásjogi rendje. 1837-ben a kézdimartonfalviak így fogalmaztak a törvény szükségességéről:

„Ha az elhunyt nemzetek történeteit megtekintjük, úgy látjuk, hogy minden közösség, nép csak addig virágzott és nevedezett, míg a törvénynek engedelmeskedett és egyetértett”.

Továbbá ugyanezen törvény kiemeli, hogy a törvény korlátozza a gonosztevőt, védi az özvegyek, árvák jogait.⁷

Kik alkották a székely falutörvényeket?

Az 1581-ből származó újfalusi törvény eképp fogalmaz: „Mind a teljes falu íratuk az emléközetre ezt a levelet”, az 1602-ből származó berekeresztúri törvény szerint: „egész megyéül közösséges akaratból rendeltünk és végeztünk ilyen megálló és felbomolthatatlan végezéseket”. Sepsiszentivány és Laborfalva 1717-ből származó falutörvénye szerint: „Minthogy a patrónusok híre és consensusa nélkül a falu magára semmi végezést, se törvényt ezelőtt sem szabhatott, úgy ezután is nem hozhat bé.” Az említett falutörvények függvényében kijelenthetjük, hogy a törvényeket a 16., 17. században a teljes falu egyetértésére, akaratára hivatkozva hozták. Ezzel szemben a 18. századi falutörvényekben kiemelik a patrónusok hozzájárulását, egyetértésük kiemelkedően fontos voltát.

Mikor került sor a törvények alkalmazására?

A falutörvények vizsgálatánál figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy az ezen törvényekkel való törvénykezés napja falunként különböző. Az 1659-ből származó kissolymosi falutörvény a konkrét napot nem említi, csupán a bíró kötelességét, miszerint: „Az bíró, mikor törvényes széket akar ülni, előbb egy héttel meghirdesse falu gyűlésében.” Az 1663. június 10-én meghozott szentmihályi falutörvény azonban kimondja: „a bíró eskütteivel együtt, mikor megengedi az üdő, minden szeredán tartozzék törvényt ülni és az dolgokat igazításban venni, de harmadnappal azelőtt értésére adni az peresnek.” Ezzel szemben az 1724-ből származó kisborosnyói, illetve az 1727-ből származó szotyori falutörvények a hétfői napot jelölik ki a törvénykezés napjául. „Minden héten hétfőn törvény legyen”, „minthogy hétfőn vagyon törvényt napunk”. A fent említettekkel szemben a szombati napot jelöli meg a törvénykezés napjául

az 1676-os csíkszenttamási „Az esküttek bíróval edgyütt minden szombaton délután törvényeket tegyenek”, illetve a XVIII. századból származó kilyéni falutörvény, mely szerint a bíró: „minden héten szombaton mindenféle határbeli, erdőbeli, rétekbeli károkról való zálogoltatásokról törvényt szolgáltatasson.” A kilyéni törvény rávilágít a falutörvény szükségességének legfontosabb elemére: a mindennapok problémamentes lefolyásának elengedhetetlen feltétele a törvény léte.

⁷ Imreh István: Székelyek a múlt időben 30.o.

Hogyan szereznek tudomást a közösség tagjai a törvénykezés napjáról, illetve kik törvénykeznek?

A törvénykezés napját nyilvános helyen kihirdetni tartoztak. „A léjendő törvényt praevie mind a patrónusoknak hírré adni, s mind a templom előtt vasárnap publicálni.” Pontosan meg kellett nevezni a „faluhívogatás” pontos okát, s „kinek-kinek kapuján vagy ablakán békiáltani s declarálni, miért kell a falunak öszvegyűlni.”⁸

Hogyan választották meg a bírót?

A bírók megválasztásának folyamatáról fest képet az 1774-es ozsdolai falutörvény. „S ne egy-két ember választásából, hanem vox kérdettessék minden embertől, hogy ki legyen a bíró; hogyha valamiben hibáznék, vagy kárt vallana negligentiája miatt a falu, hadd vehessen igazát rajta. Úgy mindazonáltal, hogy amely bíró magát jól viseli, nem egy, hanem két, vagy három esztendeig viselje a bírságot”. Ugyanezen törvény korábbi szakasza 11 hütöst nevez meg, s a bírói pozícióval ellentétben nyilatkozza: „a hütösség nem szerre járt, hanem aki egyszer a hütösségre beesküdtetett, holtig abba maradott, ha magát jól viselte”.

A föld, és egyéb természeti értékek kérdése a székely falutörvényekben

A falu tényleges vagyonát, a megélhetés feltételét a természeti értékek, úgymint az erdők, mezők, kaszálók, szántók, vizek képezik. Ezeket a falu különös figyelemmel védi. Ahogy Imreh István fogalmaz: „A következő generációknak nem csak a modelleket adják át, hanem az épen megőrzött természeti környezet kincseskamráját is.”⁹ A tavak, folyók használatát, és halászását szabályozzák, a vizek szennyezését büntetésekkel igyekeznek visszaszorítani.

Csíkszenttamás 1667-es falutörvénye kimondja, „Lesőd patak tilalomban legyen”, három forint a büntetése annak, aki ezt megszegi. Az 1717-es szacsvai törvény a halászás rendjét ismerteti, „mivel a falu közönséges haszonvevő helye, ebbe pedig az nemesembereknek három rész, szabad embernek kettő, jobbágnak egy rész”. A törvényt megszegők 20 dénárt tartoznak fizetni.

A székely falutörvények mindegyike részletesen foglalkozik a föld kérdésével. Az erdélyi területeket a paraszti gazdálkodás jellemzi, a földről közösen rendelkeznek, s lényeges a szüntelen művelés. A székelyek lakta megyék jó része erdős, így foglalkoznak a törvények az irtás és foglalás intézményével. A földek a falu közös tulajdonában, de egyéni használatban vannak. Ennek neve „nyílföld”. Ezt a nyilvános során osztják ki, ez a szántóföld megosztása, hívják „fűvön osztásnak” is. Az így keletkezett földterületet nem csak „nyílföldnek”, hanem „kötél-fűnek”¹⁰ is nevezik.

A nyílföldek kiosztásakor természetesen a birtokok közötti határt is meghúzták. A falvak közötti határokat szintén tisztázni szükséges, elkerülendő az esetleges határpereket. A határok őrizetére, törvények betartására határpásztorokat választottak. Az 1720-as kantafalvi falutörvénynek megfelelően 6 határpásztor választatik, „kik éjjel együtt, nappal sor szerint vigyázzanak, és ha kiket látnak, az

⁸ Imreh István: A törvényhozó székely falu (KRITERION Könyvkiadó Bukarest 1983.) 348. oldal Sepsiszentivány és Laborfalva falutörvénye 1717

⁹ Imreh István: A természeti környezet oltalmazása a székely rendtartásban 181-191.o.

¹⁰ Imreh István: Székelyek a múlt időben 152. oldal-a szénarétek egy főre jutó darabkája

határbíráknak beadjanak.” A kisborosnyói (1724) falutörvény kimondja, hogy a falu határán ország és falu útjait a bíró a faluval együtt kijárni tartozik. A határpásztorok feladata a falu határának, falu határán levő kertek őrizete, a réses emberek, tilalmas gabonába, kaszálófűbe marhát hajtók megbüntetése.

A székelyföldi erdők sorsáról

Mária Terézia korában küldték meg az osztrák erdőrendtartást az erdélyi kancellárinak, s a kancellária továbbította ezt a rendtartást a főkormányshékeknek. II. József vezette be a magyarországi erdőrendtartást, és annak főintézkedését, hogy az erdők védelmének érdekében erdőfelügyelőket is alkalmazzanak. II. József uralkodása alatt vált az erdők ügye közügyé. A falvak – eltérő területi sajátosságaiknak megfelelően – erdőrendtartást alkottak. Tagányi Károly ezen rendtartásokat mint „erdészeti kultúrrajzokat” jelöli meg.¹¹

A falvak rendtartásai több esetben közösen használt erdőkről szólnak. Tagányi Károly –Magyar erdészeti oklevéltár című gyűjteményében 1640. április 19-i időponttal feljegyzett tanúvallatást találunk Aranyosszék közös erdejére vonatkozóan. A vallatás első kérdése arra kíván választ találni, hogy tudják-e a tanúk hogy az erdőt, „mely vagyon Hidas felett”, az aranyosszéki lakosok „közönségesen bírták az hidasiakkal együtt”. Providus Michael Czupor, jobbagio domini Joannis Thoroczky, ann.circ. 60, juratus examinatus fatetur: „s tudom, hogy az hidasiakkal egyaránt éltek és nem volt az hidasiaknak határa belőle, hanem egyaránt éltek.”¹² Az erdők, fa mint nyersanyag komoly értékhordozók, így a falvak vagy külön rendtartással (A Felső-Fehér megyei Hídvég erdőrendtartása – 1799. október 1.; Az erdőpásztorok rendtartása Hídvégen 1800-1820¹³), vagy a falutörvényben logikailag elkülönített, több szempontból csoportokra bontott (pl: a fák típusa: szálas tölgy, nyír, tűzre való fa, aszú cserefa¹⁴) rendelkezésekkel igyekeznek ezeknek az értékeknek a védelmére kelni.

A székely faluközösség

Látnunk kell, hogy a székely faluközösség, egy, a kívülállók számára szorosan zárt, szabályozott, és a kicsapongást nem tűrő közösség. A falutörvények az élet legkülönbözőbb területeit szabályozzák. Tiltják a vasárnapi munkát, komolyan büntetik azokat, akik nem jelennek meg a misén, a templomban pontosan meghatározott helyeken ülnek, és a magánéletben is a szigorú közösségi előírásokat követik. Az ellenszegülést a pénzbüntetésekkel (természetes a testi fenyegetések is jelen voltak), illetve leginkább a megszégyenítő büntetésekkel torolják meg. A kiközösítés, rosszallás, a visszailleszkedés megakadályozása, a megbélyegzettség a legnagyobb büntetések.

A faluban mindenkinek megvan a feladata, s kötelessége. A különös feladatokra (bírói pozíció, hűtősi feladatok) jelöltekkel szemben magasabbak az elvárások, de az ilyen pozíciókat betöltő személyek ellen elkövetett sértések is komolyabb büntetéseket érdemelnek.

11 Tagányi Károly: Magyar erdészeti oklevéltár- bevezető rész XXIX-XXX.

12 Tagányi Károly: Magyar erdészeti oklevéltár-1640.április 19. Tanuvallatás Aranyosszék közös erdejéről 439.o.

13 Imreh István: A törvényhozó székely falu 453-454.o.

14 Imreh István: A törvényhozó székely falu- A háromszéki Alsócsernáton falutörvénye 315.o.

Mikor gyűlik egybe a falu?

A faluban csengetésre vagy a meghagyott napra mindenki egybegyűlni tartozik. A csengetéskor nem megjelenés büntetést vont maga után. A szentmihályi (1663) falutörvény szerint, aki a bíró hívására nem jelenik meg az 1 ft bírságon marad. A csíkszenttamási (1667) 24 pénzt, később az 1676-os falutörvényben 3 forintot említ, míg a szacsvai (1717) falutörvény szerint; „aki magát elvonja, toties quoties büntessék meg flor.3, ha bizonyos okokkal nem tudja magát menteni.”

A csengetés fontos eseményt (pl. falugyűlés), illetve veszély forrását is jelentheti. Veszélyre hívja fel a figyelmet, mikor valaki tolvajt kiált, s ekkor csengetnek. Fontos, hogy csak igazi veszély esetén lehet a falut csengetéssel egybehívni. A munkát gátló, a mindennapi feladatok teljesítését akadályozó, falut feleslegesen összehívó ember büntetésben részesül.

Az 1717-es sepsiszentiványi és laborfalvi falutörvény 1 forinttal, a 10 évvel későbbi 1727-es szemerjai törvény, a papolci 1733-as, szemerjai 1771-es, márkosfalvi 1772-es, kilyéni XVIII. századi falutörvények szintúgy 1 forinttal büntették az ok nélkül tolvajt kiáltókat. Az 1771-es szemerjai törvény megkülönbözteti a tolvajkiáltás ok nélküli, illetve a veszekedésből, verekedésből történő esetét. Megállapíthatjuk, hogy a tolvajkiáltás esetén egységesen, a megvizsgált falvak mindegyikében 1 ft a büntetés.

A falugyűlésben nem megfelelően viselkedőket szintén büntették. Az 1663-ból származó szentmihályi falutörvény a falugyűlésben „bestelen szót” szólókat, a bírót, s eskütteit „meghamisgatókat” 3 forinttal bünteti. Az 1717-es szacsvai falutörvény a másik becsülete ellen szólókat 1 forinttal bünteti. Hasonlóképp 1 forint a büntetés mértéke a márkosfalvi 1772-es, köpeczi 1774-es, miklósvári 1774-es falutörvények szerint is. A kisborosnyói (1724) falutörvény erre vonatkozó rendelkezése így szól: „Ha valaki valakit falu közönséges gyülekezetiben bestelen szóval illetve, alkalmatlankodnék, asztalt verné, rimánkodnék, szitkozódnék toties quoties: 33 pénz a büntetése”. Az 1727-es szotyori falutörvényben 20 dénár a büntetése azoknak, akik az asztalt verik a falu gyűlésén. A falugyűlésben nem csak a bestelen szót szólókat, hanem a haraggal beszélőket, részegen megjelenőket is büntették. A falugyűlésben haraggal beszélők büntetése 20 dénár a középajtai 1775-ös törvény szerint. A falugyűlésben részegen megjelenők büntetése egy forint az árkosi 1760-as törvénynek megfelelően. Az 1771-es szemerjai falutörvény szerint a részeg bíró 24 dénár, a részegen a falu közé menő 12 dénár büntetést kap. A részegségeket a középajtai (1775) törvény szerint 40 dénár, a szemerjai (1727), papolci (1733), bölöni (1751) falutörvények szerint 1 forint büntetést kap.

A székely faluközösség a már említettek szerint, a kívülállók számára zárt, fegyelmezett, legapróbb részletekig szabályozott, az elfogadottól eltérő magatartásokat szankcionáló, a közösség egészére veszélyt jelentő jelenségekkel keményen fellépő mikro társadalomnak hat. A falu a közösség érdekeit nézve, sem az idegenek, jövevények, sem az idegen marha, juh vételét, hajtását nem tűri. Az 1724-ből származó kisborosnyói falutörvény kimondja:

„Idegen, más helyről jött embernek, az ki ország adóját nem adja, korcsomát és mészárszéket nem szabad tartani. Ha valamely falusi ember szállást ad neki, s korcsomát tartana, az gazda büntetődjék forintig. Minden jövevény ember penig, az ki ide jő harmadnapon túl az falunak 1 forintot tegyen le, ha itt akar lakni, contribuálni akar az faluval.”¹⁵

Hasonlóképp említendő a faluközösség viszonya a cigánysághoz. Az 1751-es bölöni falutörvény értelmében, „ha a cigányok kezeknél füvet találnak, flor.1 zálogolják meg, mert praesumtiáltatik, hogy nem a magukéről hozták”. Az 1771-es szemerjai falutörvény így szól: „afféle keringő sátoros cigányok a mezőkapun belül meg ne szállhassanak, hanem az ugaron, a falutól egy puskalövésnyire, és harmadnapnál tovább a határon ne üljenek.” Amennyiben tovább maradtak, 24 dénárt határoz meg a törvény büntetésül. A vándor embert befogadó büntetése 3 forint a márkosfalvi 1772-es törvény szerint.

Felhasznált irodalom

- Bónis György: Magyar jog-székely jog (Kolozsvári Tudományos Könyvtár)
- Domokos Andrea: Büntetőszankciók a székely falvakban. In: Mezey Barna-Nagy Janka Teodóra (szerk.): Jogi néprajz- Jogi kultúrtörténet. Eötvös Kiadó, Budapest, 2009.
- Imreh István: A természeti környezet oltalmazása a székely rendtartásban
- Imreh István: A törvényhozó székely falu. KRITERION Könyvkiadó, Bukarest, 1983.
- Imreh István: Ősök és erkölcsök Keresztúr-fiúszékben Hargita, 1972/5.
- Imreh István: Régi székelyek üzenete Korunk 1994/6.
- Imreh István: Székelyek a múlt időben
- Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről
- Tagányi Károly: Magyar erdészeti oklevéltár
- Sepsiszentivány és Laborfalva falutörvénye 1717.

.....
¹⁵ Imreh István: A törvényhozó székely falu

Gutkeled nembeli Joachim hűtlensége¹

dr. László Balázs

PhD hallgató, PTE ÁJK

Prológus

A történelem minden korszakának megvannak a maga közismert, esetleg művészeti ágazatok által is feldolgozott, nagy horderejű bűncselekményei. Az Árpád-kor esetében a legismertebb bűneset nyilvánvalóan II. András feleségének, Gertrúdnak a meggyilkolása. Államtörténeti és jogtörténeti munkákban azonban további jelentős és érdekes történetekről olvashatunk, példának okáért Pauler Gyulánál, Kristó Gyulánál és a Hóman Bálint – Szekfű Gyula szerzőpárosnál is olvashatunk Gutkeled nembeli Joachim hűtlenségi cselekményeiről. Míg az említett szerzők elsősorban társadalmi-politikai kérdésként vázolják fel Joachim tetteit, ehelyütt azok jogtörténeti aspektusának, a *ius regium* jelenségével való összefüggésének vizsgálatára kerül sor.

Gutkeled nembeli Joachim

Gutkeled nembeli Joachim a rendelkezésre álló adatok alapján korának egyik legjelentősebb előkelője volt, 1272 előtt a horvát-szlavón báni, V. István halála után a báni, majd több megszakítással éveken keresztül a tárnokmesteri tisztséget és a pilisi ispánságot, végül 1276-1277 között rövid időre ismét a báni méltóságot viselte.² Az uralkodó kegyeibe történt többszöri befogadása és onnan való kiesése, tisztségeinek megszerzése, illetőleg elvesztése az általa elkövetett hűtlenségi cselekményekkel és a királyi hatalomért folyó harcokkal, és az előkelői csoportok közötti torzsalkodással függött össze. Kristó – találón, bár kétes dicsőséggént – Joachim tevékenységéhez köti a politikai banditizmus hazai megjelenését.³

A történelmi háttér és Joachim tettei

IV. Béla uralkodásának utolsó éveitől kezdődően a királyi hatalomért folytatott harcok – amelyek az Árpád-korban nem voltak ismeretlenek – megint felerősödtek. Az 1260-as és 1270-es évek fordulóján

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet II. A rendiség kialakulásának kora. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1928. 175. o. (táblázat)

³ Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada. 2. kiadás. Magyar História sorozat. Gondolat Kiadó, Budapest 1981. 152. o.

IV. Béla, V. István, majd IV. László királyok kezében összpontosult a közjogi hatalom, de a versengésbe igyekezett bekapcsolódni István felesége, (Kun) Erzsébet királyné is. A kor előkelői bennük lelhettek királyi támogatókra és őket viszont támogatták. Ezek a „szövetségek” azonban az aktuális erőviszonyok fényében folyamatosan változtak, egy-egy előkelő akár többször is pártot válthatott.

Ilyen körülmények között történt meg az is, hogy Erzsébet királyné, aki – a Hóman-Szekfű szerzőpáros megfogalmazásában – Gertrúd királynéhoz hasonlóan kívánta gyarapítani saját hatalmát,⁴ egy alkalommal 1272-ben a király kíséretébe tartozó Gutkeled nembeli Joachim bánnal elraboltatta apja mellől a tízéves László herceget.⁵ Erzsébet egyfelől sérelmezte, hogy férje nem adott neki valódi kormányzati hatalmat, másfelől távoli rokonság kötötte Joachimhoz.⁶ A királyné és a bán célja – Kristó szerint is – a királyi hatalom megosztása, Istvánnal szemben saját fiának, az általuk befolyásolt hercegnek mind nagyobb hatalomhoz juttatása, végső soron saját befolyásuk érvényesítése volt.⁷ István hiába ostromoltatta Kapronca várát, a történetek pedig olyannyira megviselték, hogy ezek is közrejátszhattak hamarosan bekövetkezett halálában. Joachim a herceg elrablása miatt ugyan elveszítette a báni méltóságot,⁸ V. István halála és (László nevében) Erzsébet kormányzása azonban a további büntetések alóli mentességet, sőt, a hatalomba s a báni méltóságba való visszakerülést is lehetővé tette számára. Joachim és támogatói legyőzték István híveit, Lászlót hamarosan megkoronázták, Erzsébet lényegében Joachimra bízta a gyermek herceg nevelését, az ország irányítását pedig saját kezébe igyekezett venni.⁹

Joachim komoly szövetségesre talált a cseh földről hazatérő, korábban V. Istvánt eláruló Héder nembeli Kőszegi Henrik személyében, aki 1272 őszén a királyi udvar jelenlétében árulással vádolta, majd meggyilkolta Béla macsói és boszniai herceget. A jelek szerint e gyilkosságban (ha nem is annak fizikai véghezvitelében) közreműködött Joachim is, aki hamarosan a báni tisztség helyett a tárnokmesterséget és a pilisi ispánságot kapta meg.

Joachim azonban Erzsébethez sem tudott hű maradni, igyekezett Lászlót az anyja ellen hangolni. 1273-ban aztán (Henrikkel együtt) végleg az országot fia nevében ténylegesen kormányzó királyné ellen fordult. Erzsébet, aki egyre kényelmetlenebbnek érezhette Joachim hatalmának gyarapodását, kénytelen volt néhai férjének, Istvánnak a híveire támaszkodni. 1273 első felében rövid időre sikerült is kiszorítania Joachimot a tárnokmesteri és ispáni méltóságból, a cseh-német földről érkező támadások hatására azonban Erzsébet kénytelen volt újra igénybe venni a szolgálatait.¹⁰

A külső támadások visszaverését követően kiújultak a belviszályok, és 1274 elején az egymással megbékélő László

4 Hóman-Szekfű, 206. o.

5 Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Atheneum, Budapest 1899. II. kötet 301-302. o.

6 Hóman-Szekfű, 174. o.

7 Kristó, 152. o.

8 Hóman-Szekfű, 174. o.

9 Kristó, 152-153. o.

10 Kristó, 158-159. o.

és Erzsébet már együttesen kívántak fellépni a királyi hatalmat mindinkább gyengíteni törekvő Kőszegi Henrikkel, Gutkeled Joachimmal és azok szövetségeseivel szemben. Azonban amikor Joakimot 1274 júniusában ismét megfosztották tárnokmesteri tisztségétől, Kőszegi Henrikkel szövetkezve Buda mellett fogságba ejtette IV. Lászlót és Kun Erzsébetet, és visszafoglalta hivatalát.¹¹

Ezt követően, amikor a királyhoz és annak anyjához hű főurak a Csákok vezetésével kiszabadították Lászlót és Erzsébetet, az egykori bán a király gyermekkorú fivérét, András herceget rabolta el, hogy magával vigye a Dráván túlra. Csák Péter és Aba nembeli Péter fia Lőrinc ispán vezetésével azonban a királyi-anyakirálynéi sereg 1274 szeptemberében Bökénysomlyónál (ma: Polgárdi) legyőzte Joakim és Henrik csapatait, Henrik a csatában életét vesztette, Joakim pedig menekülni kényszerült.¹²

1275 nyarán Joachim a pilisi ispánság mellé ismét visszanyerte tárnokmesteri méltóságát, és – saját származására is tekintettel – a királyt arra ösztönözte, hogy Habsburg Rudolf és Premysl Ottokár konfliktusában az előbbi mellé álljon. Joachimnak sikerült megakadályoznia a magyar-cseh szövetség létrejöttét, 1275 végére azonban a Csákok ismét kiszorították őt a hatalomból, igaz, megint csak néhány hónapra. 1276 közepén Joachim már újra a király egyik legbefolyásosabb tanácsadója, Szlavónia bánja volt, és elérte, hogy IV. László Habsburg Rudolf oldalán avatkozzon be Rudolf és Ottokár konfliktusába. Joachim végül 1277 tavaszán a Babonicok ellen indított hadjáratban vesztette életét.¹³ Halála után a főurak körében haragosai emelkedtek fel, és ismét a hűtlenség bélyegét sütve rá, megszerezték birtokait.¹⁴

A hűtlenség és a *ius regium*

Ahhoz, hogy Joachim cselekményeinek korabeli jogi megítélése szemléletesebben kerülhessen bemutatásra, érdemes abból kiindulni, hogy a mai jogszabályaink szerint hogyan minősíthetnénk e tényállásokat.

Mindhárom eset kapcsán a legkézenfekvőbb válasz a személyi szabadság megsértésének büntette lehet, annak is – a konkrét körülményeknek megfelelően – minősített esetei (tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére, aljas indokból vagy célból, felfegyverkezve), László herceg 1272. évi elrablásánál pedig a súlyosabban minősülő esete (tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére és aljas indokból vagy célból).¹⁵ A rendelkezésre álló források alapján nem állapítható meg, hogy Joachim a királyi család tagjainak fogságba ejtését követően előállt-e olyan követelésekkel, amelyek teljesítésétől tette függővé foglyainak szabadon bocsátását. Ha erre sor került (volna), akkor a cselekményei jelenlegi jogrendszerünkben az emberrablás büntettének alap- vagy minősített eseteibe ütközhetne.¹⁶

Hatályos büntetőtörvényünk értelmében azonban, aki abból a célból követi el a személyi szabadság megsértését vagy az emberrablást, hogy állami szervet arra kényszerítsen, hogy az valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön, terrorcselekményt követ el.¹⁷ Joachim cselekményei ezért jelenleg hatályos

11 Pauler, II./315-316. o.

12 Pauler, II./316. o.

13 Kristó, 161-163. o.

14 Pauler, II./333-334. o.

15 Btk. 194.§ (1)-(3) bek.

16 Btk. 190.§ (1)-(3) bek.

17 Btk. 314.§ (1)-(4) bek.

büntetőjogunkban leginkább terrorcselekménynek minősülhetnének.

Ami a büntetőjogi megítélés lényegét illeti, mind a személyi szabadság megsértése, mind az emberrablás az emberi szabadság elleni bűncselekmények, míg a terrorcselekmény a közbiztonság elleni bűncselekmények fejezetében található a Büntető Törvénykönyvben, a Btk. 459.§ (1) bekezdésének 26. pontja szerint azonban mindhárom bűncselekmény a személy elleni erőszakos bűncselekmények körébe tartozik. A terrorcselekmény tehát, ahogy ez következik a törvényi tényállás szerkezetéből is – tudniillik, hogy elkövetési magatartásként egyes konkrét bűncselekményeket jelöl meg –, magába foglalja a személyi szabadság megsértésének vagy az emberrablásnak a dogmatikai elemeit, így jogi tárgyát is, közbiztonságot védő jellege mellett ugyanilyen mértékben a személy védelmét is szolgálja.

Ezzel szemben Joachim cselekményeinek korabeli megítélésében némiképp eltérő hangsúlyok mutatkoznak, azok a legsúlyosabb közbűncselekményeknek tekinthető hűtlenségi deliktumoknak minősültek. Ahogy Béli Gábor fogalmaz, e korszakban a hűtlenség lényegében a felségsértés intézménye köré csoportosítható magatartásokat ölelt fel,¹⁸ és valóban az Árpád-kor utolsó évtizedeitől kezdődően figyelhető meg a hűtlenségi deliktumok eseteinek gyarapodása,¹⁹ míg végül a Hármaskönyv már tizennyolc esetkörben mintegy három tucat hűtlenségi tényállást (köztük családon belüli és tisztán eljárásjogi jogsértéseket) sorol fel.²⁰ Az Árpád-kori ius regium (királyi jog) területén igen értékes kutatásokat végzett Párniczky Mihály szerint is az Árpád-kor végére vált mindinkább a hűtlenségi cselekmények lényegévé a hazafiatlan, államellenes magatartás.²¹ Gutkeled nembeli Joachim tettei tehát a korabeli megítélés szerint lényegében a király (és a korona) közjogi méltóságát sértették.

A király e közjogi méltósága pedig szorosan összefügg az ebből fakadó (politikai vagy gazdasági előnyt biztosító) közjogi jogosultságaival, amelyeknek összessége a ius regium,²² tehát mindaz, amitől tartalmi értelemben király a király.²³ A ius regium egyik fontos eleme pedig éppen a – király közjogi méltóságát súlyosan megsértő – hűtlenek megbüntetése.

Joachim büntetése

A hűtlenségi deliktumok rendes büntetése az Árpád-korban a fő- és jószágvesztés volt, a király azonban gyakorta eltekintett a fővesztés foganatba vételétől. Maga Joachim is az ország védelmében vezetett had élén vesztette életét, fővesztéssel tehát neki sem kellett szembenéznie. Ennek hátterében három főbb tényezőt indokolt kiemelni. Először, hogy az Árpád-kor végére a trónviszályok közepette a királyi hatalom valamelyest meggyengült, így részben ennek is betudható, hogy V. István, majd főképpen IV. László nem tudta kivégeztetni az ország egyik legbefolyásosabb előkelőjét. Másodszor – és ez összefügg az előbb írtakkal – Joachim maga Kun Erzsébet rokona volt, első hűtlenségi cselekményét a királynéval szövetségben követte el, Joachimnak tehát a királyi udvaron kívül, de azon belül is igen

18 Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Tankönyvek, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2000. 179. o.

19 László Balázs: A hűtlenség és annak büntetése az Árpád-korban. In: (szerk.: Drinóczi Tímea – Naszladi Georgina – Novák Barnabás) Studia Iuvenum Iurisperitorum 7. Pécs 2014. 62-63. o.

20 Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve. Téka Könyvkiadó, Budapest 1990. 83-86., 435. o.

21 Párniczky Mihály: De iure regio Hungarico tempore regum stirpis Arpadianae. A magyar ius regium az Árpádházi királyok korában. Budapest 1940. 54. o.

22 Párniczky, 7. o.

23 László, 60-61. o.

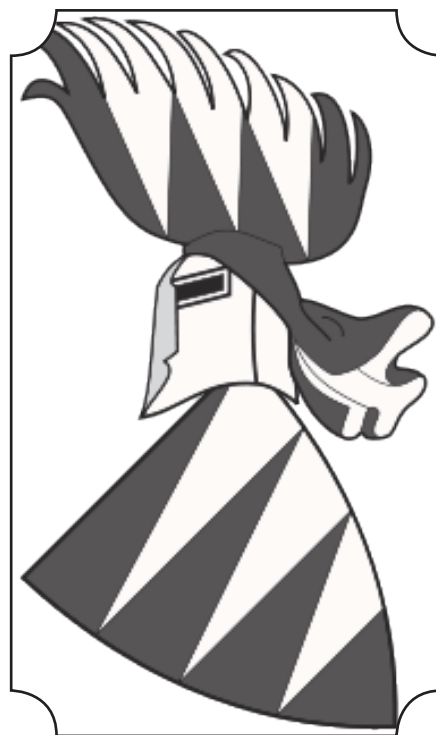
erős személyi kapcsolatai voltak, és vélhetően olyan férfiú volt – többszöri visszahívása is erre enged következtetni –, akire háborús időkben számított a korona. Harmadszor – és ez a jelenség már a Gertrúd királyné elleni merényletet követően is megfigyelhető volt –, a horvát-szlavón bán és későbbi tárnokmester nem akármilyen királyi udvarból elűzhető ugyan, mégis jelentősebb személy annál, hogy „egyszerűen” kivégeztesse a király.

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a jószágvesztés – vagy álláspontom szerint helyesebb megfogalmazásban: vagyonkobzás²⁴ – önmagában sem tekinthető pusztán szimbolikus büntetésnek. A hűtlenség miatti confiscatio ugyanis a birtokok elvesztése mellett a tisztségek, kiváltságok, az öröklési képesség, a gyámképeség és az atyai hatalom elvesztését is eredményezte.

Joachim hűtlenségi cselekményei miatti esetleges elítéléséről, az eljárásról vagy az ítéletről nem áll rendelkezésre írott forrás – külön eljárásra vélhetően nem is került sor –, a tisztségeinek többszöri (időleges) elvesztése mellett a vagyonkobzás megtörténte és a hűtlenné nyilvánításra jellemzően olyan adománylevelekben maradtak fenn adatok, amelyekben a király Joachim és más hűtlenek korábbi birtokairól rendelkezik.

A Bökénysomlyónál győztes Aba nembeli Péter fia Lőrinc ispán például IV. Lászlótól több birtokot is kapott, amelyek a legyőzött ellenségek hűtlensége folytán szálltak a királyra. Megkapta egyrészt a Zemplén megyei Málca (Malcha) nevű földet, amely birtok a király szavaival „hűtlenség és felségsértés büntette miatt (per infidelitatem et crimen lese maiestatis), amit és amelyet Joakim mester András herceg, legdrágább fivérünk elvitelében a mi és országunk sérelmére megvalósított, királyi kezeinkre szállt törvényesen (ad manus nostras regias fuerunt legitime deuolute)”.²⁵ Továbbá, szerzett érdemeiért, „különösen pedig a harcban, amelyet a Bökénysomlyónak mondott hegynél vívtunk Henrik, Joakim és az ő követők, országunk hűtlenei (Regni nostri infidelibus) ellen, akik társaikat összegyűjtve, zászlót emelve a királyi korona ellen (vexillis eleuatis contra Coronam Regiam), meggondolatlan merészségre vetemedtek”, megkapta a Vasvár megyei Szentmihály birtokot.²⁶

Érdemeiért, különösen a hűtlen Kőszegi Henrik megöléséért, Csák nembeli Pétert is megjutalmazta IV. László egy 1274. évi levele szerint. Az oklevél nem említi Joachimot, sem az ő birtokait, de a szövegkörnyezetből felismerhető, hogy az ő hűtlenségéről is beszél a király. A dokumentum Csák Péter és fivére, Máté Feketehalomnál tanúsított hűségéért még 1273-ban kapott adományát²⁷ erősíti meg újként, mondván: „mi pedig ugyanennek a Péter mesternek jogos kérését jóváhagyva és fenségünk szemei előtt tartva rendületlen hűségét és kegyes engedelmességét, amelyet nekünk különösen akkor tanúsított, amikor mi és a királyné úrnő, legdrágább anyánk Henrik bán és más őhozzá tartozók által, akik mindenesetre a királyi koronához hűtlenek voltak (Corone Regie utique infideles), Budánál elfogattunk,

24 László, 63. o.

25 Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I-XI. Budae 1824-1844. V/2. 206. o.

26 Wenzel Gusztáv (szerk.): Árpád-kori új okmánytár I-XII. Pest-Budapest 1860-1874. XII. nr. 90.

27 Wenzel, IV. nr. 9.

és végül Henrik bán a többször mondott Péter mester által harcban életét vesztette szégyenletesen, nyilvánvaló hűtlenségben (*in infidelitate manifesta*); ugyanezt az adományt megerősítettük”.²⁸

Szintén 1274-ben kapja meg Herránd, a királyné főtárnoka hűséges és alázatos szolgálataiért a Vasvár megyei királyi íjászok birtokát és minden más jogát (*totam terram, et omnia alia jura*). A királyi íjászok azért veszítették el birtokaikat, mert nyilvánvaló hűtlenséget és felségsértést követtek el (*infidelitatem manifestam, et crimen lese maiestatis commiserunt*), amikor Henrik egykori szlavón bánnal a király és koronája ellen felléptek és a cseh királlyal szövetkeztek, illetve amikor a cseh király embereivel együtt az országra törtek (*quia nacta temporis occasione cum hominibus Regis Bohemie se prodicionaliter immisscentes uastus fecerunt plurimos infra terminos Regni nostri*).²⁹ Ez a forrás is nyilvánvalóan a Henrik és Joachim által közösen elkövetett tettekre utal. Érdekessége még az oklevélnek, hogy noha elsősorban Herránd adományáról szól, IV. László részletesen leírja a hűtlen királyi íjászok büntetését is: „ugyanezeket az íjászokat kegyelmünkől és az ország kegyeiből a hűtlenség ilyen bélyege miatt (*propter tante infidelitatis notam*) végleg kizárva, hűtlenségük örök gyalázatában (*in perpetuum infidelitatis ipsorum ignominiam*) megfosztottuk őket művelt és műveletlen földeiktől, eredőiktől, kaszálóiktól, legelőiktől és minden más joguktól, amelyeket efféle hűtlenségük elkövetését megelőzően Vasvár megyében bírtak, a nekik bármikor történő visszaadás reménye nélkül (*sine spe ad illam vlllo vnquam tempore redeundi*)”.³⁰

Gutkeled nembeli Joakim története végül különös módon zárul, amikor 1286-ban kelt egyik oklevelében IV. László a következőket tudatja az olvasóval: „felismertük, hogy László és ennek fivére, István az igazság elhallgatásával, beleegyezésünk és engedélyünk nélkül szerezték meg kiváltságlevelünket afelől, hogy Joachim mester hűtlenség megvalósítása miatt öletett meg”.³¹ Ezért aztán a király a következőképpen rendelkezik: „miután ugyanez a Joachim mester a mi fenségünk ellen semmilyen hűtlenséget nem követett el (*nullam infidelitatem contra nostram Maiestatem commiserit*), akarjuk, hogy minden kiváltságunk és levelünk, amelyek ha ilyesféle tettek miatt a mondott Joachim mester ellen irányultak, visszavonassanak, és akárhol mutatják be

őket, erejük ne legyen, hanem teljesen érvénytelennek és visszavontnak tekintsék őket”.³² Mitöbb, László király a fenti dokumentumban két szöveghelyen Joachim hűségét is hangsúlyozza, mondván: „sokféle szolgálatainak érdemeivel mindenkor fenségünknek kívánt tetszeni”, illetőleg „Joachim mester az ország koronája iránti hűsége miatt ellenségei által megöletett”.³³

28 Wenzel, IV. nr. 9., IV. nr. 17., IX. nr. 40. és IX. nr. 41.

29 Wenzel, XII. nr. 102.

30 Wenzel, XII. nr. 102.

31 Wenzel, IX. nr. 316.

32 Wenzel, IX. nr. 316.

33 Wenzel, IX. nr. 316.

Összegzés

Gutkeled nembeli Joachim (de hasonlóan Bánk nádor vagy Kemény fia Lőrinc nádor) hűtlenségi eseteiből kiolvasható, hogy e bűncselekményeket tipikusan a társadalmi elit, ispánok és más tisztviselők követték el. Ennek oka egyrészt az, hogy ők éltek és tevékenykedtek a király közelében, másrészt, hogy ők rendelkeztek kellő vagyonnal és tekintéllyel példának okáért ahhoz, hogy saját hadat vagy (esetleg idegen uralkodót is bevonva) szövetséget állítsanak a király ellen. Joachim esete azt is igazolja, hogy a hűtlenség gyakran (sőt, talán általában) nem egyetlen személy elszigetelt lázadása, hanem személyek, csoportok egymásba fonódó cselekménysorozata. Végül megállapíthatjuk azt is, hogy a XIII. század végére, amikor a királyi hatalommal szemben mindinkább megerősödött egyes tisztviselők, előkelői körök hatalma, az uralkodó sok esetben már nem képes kellő szigorral fellépni a hűtlen hatalmasokkal szemben. Erre kitűnő példa az, hogy a királyi család tagjait több alkalommal fogságba ejtő Gutkeled nembeli Joachim még élete utolsó perceiben is horvát-szlavón bán lehetett.

Összefoglaló a TDK programjáról

Írta: Boros Árpád

A Magyar Állam- és Jogtörténeti TDK e szemeszterben ezidáig három előadást és két konferenciát szervezett.

Az október 1-jén megtartott konferencián a Kúria elnöke, Darák Péter, Hack Péter egyetemi docens és Bódiné Beliznai Kinga adjunktus mutatta be a legfőbb bírói fórum jelenlegi szervezeti felépítését, működését. A hallgatóság a jogászok számára hasznos információkhoz juthattak a Kúria jövőjét illetően.

Október 8-án Barta Róbert, a Debreceni Egyetem Egyetemes Történeti Tanszékének docense tartott előadást az I. világháború háttérében zajló titkos eseményekről. A résztvevők megtudhatták, hogyan zajlott a titkos diplomácia terén a szövetségesek keresésében folytatott verseny az antant- illetve a központi hatalmak között, valamint milyen titkos béketárgyalások zajlottak a Nagy Háború négy éve alatt és azután.

Az első világegyezés volt terítéken az október 15-i konferencián is. A háború történelmi előzményeit, borzalmait és a jogtörténetre gyakorolt hatását világította meg Mezey Barna, az ELTE rektora, Valki László professor emeritus, Karos Gábor, Révész T. Mihály, Erdődy Gábor egyetemi tanárok, Horváth Attila és Csapó Csaba egyetemi docensek.

Október 22-én a tanszék demonstrátorai, Zanathy Anna, Papp Dorottya, Gagó-Kilbinger András és Romsics Richárd, valamint Kiss Balázs mutatták be a 2015. évi OTDK-ra készített munkájukat. Kutatásaik nyomán az internethez kapcsolódó személyiségi jogról, az egészségügyi közigazgatás magyarországi fejlődéséről, a Szálasi-féle államelméletéről, a kulákküldözésről, valamint a nemességről hallhattunk újszerű ismereteket. A november 5-i kari fordulón közülnék Zanathy Anna, Papp Dorottya, Gagó-Kilbinger András és Kiss Balázs dolgozatát ítélte a zsűri továbbjutásra alkalmasnak.

November 12-én Zinner Tibor, az ÁJK tiszteletbeli tanára adott elő az 1945 utáni kommunista bűnökről, s a rendszerváltás utáni felelősségre vonás történelmi, politikai és jogi kérdéseiről.

E félévben még két TDK ülésünk lesz, amelyekre minden érdeklődőt szeretettel várunk! November

26-án Varga Sándor és Jónás István lesz vendégünk, akik a Magyar Rádió történetéről tartanak előadást. December 3-án pedig a tanszékünk és római jogi tanszék demonstrátorai vizsgafelkészítő tájékoztatást fognak tartani.

Miért gyere MÁJT TDK-ra?

- mert magyar jogtörténeti diákkörünk az értékes tudományos munka és a jó hangulatú együttlét sajátos ötvözete
- a tanulságos előadásokból és programokból olyan plusz információkkal gazdagodhatsz, amelyek további tanulmányaid és munkád során segítségére lehetnek
- lehetőség nyílik az egyetemi oktatók személyes megismerésére és a velük való kötetlen beszélgetésre
- az egyetemi kavargásban nyersz egy biztos pontot, egy „békés szigetet”, ahol egy szűkebb baráti csoportban dolgozhatsz, gondolkozhatsz, valamint nyerhetsz értékes tanácsokat a felsőbb évesektől az egyetemi életben való eligazodáshoz
- bátorítunk az együtt gondolkodásra, a vitára, a tudományterülettel való mélyebb foglalkozásra, publikálásra akár szóban a TDK ülésein, akár írásban a Joghistoriában

**tudomány • barátság • programok • vitakör • MÁJT TDK
minden héten szerdán 18 órakor**

Figyeld programjainkat a **www.majt.hu**-n, a tanszék hirdetőtábláin vagy a **Facebook** oldalunkon!

IMPRESSZUM

Kiadó: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék

Felelős szerkesztő: dr. Gosztonyi Gergely

ISSN: 2062-9699

Szerkesztette: Losonczy Eszter

Munkatársak: Barkóczy Dávid, Boros Árpád, Gagó-Kilbinger András, dr. László Balázs,
Losonczy Eszter, Nagy Virág Eszter, Palguta Virág, Papp Dorottya, Romsics Richárd, Szabó Zsanett,

Vastag Alexandra, Vigh Márta, Zanathy Anna

Tördelés és korrektúra: Losonczy Eszter